

TvMR

TIJDSCHRIFT VOOR MENSENRECHTEN

In dit nummer:

In memoriam Paul Pataer

Een mensenrechtenanalyse van het Vlaams
regeerakkoord

Interview met dr. Yves Thiery

23ste jaargang • nr. 1
januari-februari-maart 2025
Driemaandelijks uitgave

Een uitgave van

LIGA VOOR
MENSEN
RECHTEN

Bg TvMR P: 3A9108
Afzendadres: Liga voor Mensenrechten
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek
V.U.: Kati Verstrepen
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek

Colofon

TvMR

Tijdschrift voor Mensenrechten
Driemaandelijks uitgave
Verschijnt vier keer per jaar op
<http://openjournals.ugent.be/tvmr>

Aanbevolen citeerwijze: TvMR

ISSN 1379-0250

Redactie

Hoofredacteur: Pieter Cannoot (UGent)
Eindredactie: Mathilde Sonnet
Redactie: Eva Albers, Hannah Aziza Ghulam Farag, Marie Cuvelier, Joyce De Coninck, Nozizwe Dube, Hadjira Hussain Khan, Louise Janssens, Laurens Lavrysen, Mathieu Leloup, Thibaut Lesseliers, Michaël Merrigan, Annelies Nachtergaele, Anne Oloo, Louise Reyntjens, Stijn Smet, Thea Staes, Rozelien Van Erdeghe, Cathérine Van de Graaf, Catherine Van De Heyning, Merel Vrancken, Joanna Wils

Tijdschrift voor Mensenrechten is een initiatief van de Liga voor Mensenrechten.

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw.
Leopold II laan 53, 1080 Sint-Jans-Molenbeek
e-mail: info@mensenenrechten.be
website: <https://openjournals.ugent.be/tvmr>

Redactionele samenwerking en disclaimer

Het Tijdschrift voor Mensenrechten is een initiatief van de Liga voor Mensenrechten vzw. De redactie heeft een volstrekt autonoom statuut. Het TvMR strekt tot het aanmoedigen van het onderzoek naar actuele mensenrechtentema's en het verspreiden van de kennis hierover.

Voor publicatie aangeboden teksten, arresten en vonnissen en te bespreken boeken mogen rechtstreeks naar het redactiesecretariaat worden gestuurd via <https://openjournals.ugent.be/tvmr>.

Aan de totstandkoming van deze publicatie is de uiterste zorg besteed. De redactie waakt over het wetenschappelijk karakter van de artikelen via een proces van peer review. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden de redactie en de uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke auteur is verantwoordelijk voor de eigen redactionele bijdragen.

TvMR kan maandelijks financiële steun gebruiken voor zijn werking. Doe een gift op rekeningnummer BE34001127013290 met mededeling "Steun TvMR" of via <https://investeer.mensenrechten.be/channels/tvmr/>

Mensenrechten online

Je kan TvMR gratis online raadplegen via <https://openjournals.ugent.be/tvmr>. TvMR geeft ook de website Tijd voor Mensenrechten uit, met gratis bijdragen over mensenrechten in België: <https://tijd.mensenrechten.be>.

© De inhoud van dit tijdschrift is beschermd onder een Creative Commons Attribution 4.0 Licentie (CC BY 4.0).

Update

3

Vrijheidsbeperkende maatregelen op oudejaarsnacht

Europese AI Verordening

Editoriaal

4

Mensenrechten tegenover of te midden van de politiek?

Thibaut Lesseliers

In memoriam

6

In memoriam Paul Pataer

Kati Verstrepen

Artikel

8

Prenatale ondertoezichtstelling: kan de bescherming van het ongebooren kind dwang tijdens de zwangerschap rechtvaardigen?

Charlotte Termonia De Mulder

Niet kiezen is ook kiezen. Het recht op een gezond leefmilieu en het Vlaams regeerakkoord 2024-2029, een gemiste kans?

Hendrik Schoukens

Eigendom in balans? Een mensenrechtelijke analyse van het klimaat-, landbouw- en omgevingsbeleid in het Vlaamse regeerakkoord

Emma De Clercq

Interview

29

De Geschillenkamer van het Vlaams Mensenrechteninstituut als nieuwe spil in het Vlaamse Mensenrechtenlandschap: in gesprek met Yves Thiery

Thibaut Lesseliers

Vrijheidsbeperkende maatregelen op oudejaarsnacht

In de vorige editie brachten we al een update over de huisarresten die de burgemeester van Antwerpen op oudejaarsnacht oplegde aan tientallen jongeren. Omdat het preventieve huisarrest een vrijheidsbeperkende maatregel is die een duidelijke juridische basis mist, diende de Liga voor Mensenrechten een klacht in bij het Agentschap Binnenlands Bestuur. Ondertussen kwam er het besluit van Vlaams minister Crevits dat bevestigt dat het preventief huisarrest niet wordt vermeld in de Nieuwe Gemeentewet. De minister oordeelt niettemin dat in dit geval de gemeente vrij oordeelt op welke wijze een verstoring van de openbare orde wordt aangepakt. Om dit te staven verwijst ze naar een parlementaire interventie van toenmalig minister van binnenlandse zaken Annelies Verlinden. De Liga voor Mensenrechten kon tijdens een [parlementaire hoorzitting](#) op 12 maart in de Commissie Binnenlandse Zaken toelichten waarom zij dit besluit niet toereikend acht, en hoe vrijheidsbeperkende maatregelen beter kunnen worden omkaderd.

Europese AI Verordening

Op 2 februari trad de bepaling betreffende verboden praktijken uit de Europese AI Verordening ('AI Act') in werking. De AI Act verbiedt onder meer real-time gezichtsherkenning in de openbare ruimte, maar laat de mogelijkheid aan Staten om in sommige situaties uitzonderingen op het verbod te voorzien. Technologieën zoals gezichtsherkenningssoftware kunnen een verregaande inmenging vormen van privacyrechten. Ook is de technologie soms feilbaar en potentieel discrimnatoir. De Liga voor Mensenrechten lanceerde daarom [een oproep](#) aan Belgische beleidsmakers tot het respecteren van een principieel verbod op gezichtsherkenning in de openbare ruimte. De AI Act geldt immers als een richtinggevend

basiskader, waar lidstaten de mogelijkheid hebben om AI toepassingen strenger te reguleren of verbieden in eigen nationale wetgeving ten behoeve van fundamentele rechten. Ook pleit de organisatie voor een democratisch debat waarbij specialisten, het maatschappelijk middenveld en de gemeenschappen die door surveillancetechnologieën worden getroffen, betrokken worden om de inherente risico's van deze systemen bloot te leggen.

Mensenrechten tegenover of te midden van de politiek?

Thibaut Lesseliers¹

239 dagen na de verkiezingen van 9 juni 2024 is de federale regering De Wever I een feit. Zo'n lang aanslepende formatie wordt in België onder tussen meer als politieke traditie beschouwd dan als voer voor maatschappelijk debat. De maatschappelijke reacties focussen zich eerder op de inhoud: het regeerakkoord. Zo hebben de hervorming van de pensioenen en de werkloosheid al de nodige kritiek geoogst. Daarnaast is er ook reactie gekomen op onder andere de voorgenomen verstrenging van het migratiebeleid, het voornemen om de rechters bij de Raad voor Vreemdelingenbetwistingen slechts tijdelijk te benoemen en de voorziene invoering van betogingsverboden als gerechtelijke sanctie. Het federale regeerakkoord volgt op het Vlaamse regeerakkoord. Ook dat bleef niet vrij van maatschappelijke kritiek. Vooral de weinig ambitieuze klimaatinspanningen van de Vlaamse regering werden aan de kaak gesteld.

In die maatschappelijke reacties op de regeerakkoorden duiken regelmatig verwijzingen naar mensenrechten op. Dat kan de indruk wekken dat mensenrechten tegenover de politiek staan. Mensenrechtenactoren en politici lijken dan verward in een getouwtrek om controversiële thema's binnen of buiten het bereik van democratische besluitvorming te houden. Die perceptie kan worden versterkt wanneer rechterlijke uitspraken politieke beslissingen bekritisieren, zoals bij de Klimaatzaak of de herhaalde veroordelingen van de federale overheid wegens

gebrekkige opvang van asielzoekers. In deze context komen argumenten over de scheiding der machten en rechterlijk activisme vaak mee op het toneel en worden rechters schijnbaar tegenover parlementariërs en ministers geplaatst.

De bijdragen in dit nummer analyseren het Vlaamse regeerakkoord vanuit een mensenrechtelijk perspectief.² **Charlotte Termonia De Mulder** onderzoekt het Vlaamse voornemen om ondertoezichtstelling van zwangere vrouwen met een verslavingsproblematiek mogelijk te maken. **Hendrik Schoukens** bestudeert de milieu- en klimaatrechtelijke aspecten van het akkoord vanuit het perspectief van het recht op een gezond leefmilieu. In het verlengde daarvan belicht **Emma De Clercq** de verhouding tussen de omgevingsrechtelijke ambities van de Vlaamse regering en het eigendomsrecht. Daarnaast bevat dit nummer een interview met **Yves Thiery**, de kersverse voorzitter van de Geschillenkamer van het recent opgerichte Vlaams Mensenrechteninstituut. Dit instituut en zijn geschillenkamer zullen een belangrijke rol spelen in de mensenrechtelijke monitoring van de Vlaamse samenleving onder de nieuwe regering.

Uit deze bijdragen komt een meer harmonieus beeld van de relatie tussen mensenrechten en politiek naar voren. Mensenrechten worden niet voorgesteld als een hindernis voor beleid, maar als een richtinggevend kader om complexe maatschappelijke vraagstukken te overdenken. Ze kunnen weliswaar harde juridische onder- of

1 Thibaut Lesseliers is doctoraal onderzoeker in het mensenrechtenrecht verbonden aan de KU Leuven en de UHasselt. ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4126-1085>.

2 De redactie had, gezien het initiële optimisme rond de haalbaarheid van een vlugge federale formatie, gehoopt ook een bespreking van het federale regeerakkoord binnen het bereik van ons Maartnummer te krijgen. Dat bleek echter buiten de waard van de duurzaamheid van Belgische politieke traditie gerekend. Een doorlichting van het federale akkoord en haar implementatie zal zijn voor volgende edities van het Tijdschrift.

buitengrenzen stellen aan politieke besluitvorming, maar helpen ook om op gestructureerde wijze tot evenwichtige beleidsafwegingen te komen. Hoe ver kan de overheid gaan in het juridisch reguleren van de relatie tussen moeder en ongeboren kind? Hoe bestrijden we klimaatverandering zonder disproportionele socio-economische lasten te veroorzaken? Hoe vinden we een balans tussen eigendomsrechten en milieubescherming? De antwoorden die de auteurs op deze vragen formuleren, zijn niet gebaseerd op vooraf ingevulde mensenrechten-normen. Ze zijn daarentegen het resultaat van een mensenrechtelijke manier van denken die ervoor zorgt dat een redenering gaandeweg met alle relevante belangen en overwegingen rekening houdt.

Wanneer we dit meer harmonieuze beeld van de verhouding tussen mensenrechten en politiek indachtig houden, dan krijgen ook de maatschappelijke reacties op de regeerakkoorden die mensenrechtentaal gebruiken een ander aanzien. Die mensenrechtenclaims zijn dan deels politieke claims. In die zin fungeren ze als een taal om ongenoegen te uiten, om aan te geven dat met bepaalde belangen niet voldoende rekening is gehouden of dat sommige groepen over het hoofd werden gezien. De gepaste reactie op mensenrechtenclaims vanuit het maatschappelijk middenveld is dan ook niet de verdediging van een onaantastbaar domein van democratische besluitvorming of van een afgeschermd uitvoerende macht. Wat zo'n mensenrechtenclaims vereisen, is daarentegen een onderbouwde en geloofwaardige rechtvaardiging van het gevoerde beleid. Dat betekent dat beleidsmakers moeten aantonen hoe ze met alle belangen rekening hebben gehouden en waarom bepaalde keuzes zijn gemaakt. Wanneer die rechtvaardiging vanuit de politiek uitblijft of door maatschappelijke actoren ontoereikend wordt geacht, is het in een rechtsstaat bovendien de taak van de rechter om zich over de vraag van rechtvaardiging te buigen. Dit vormt geen aantasting van de scheiding der machten, maar net een essentieel onderdeel van de rechtsstatelijke orde.

In memoriam Paul Pataer

Als voorzitter van de Liga voor Mensenrechten breng ik graag hulde aan onze oud-voorzitter, Paul Pataer.

Van 1996 tot 2004 was Paul de zeer gedreven voorzitter van de Liga. Samen met Jan Veys, Hans Claus en Jos Vander Velpen werd om de twee weken de stand van wereld besproken en werden acties gepland. De nadruk lag daarbij voornamelijk op sociale rechten. Wat niet verwonderlijk was, gelet op de eerdere functies en engagementen die Paul op zich had genomen. Zo zette Paul zich in voor de bescherming van werknemers, voerde hij strijd voor betaalbaar wonen voor iedereen, engageerde hij zich voor vluchtelingen en mensen zonder papieren en trok hij zich in het bijzonder het lot van gedetineerden aan. Paul was een zeer toegewijde voorzitter, die zich onverdroten inzette voor de organisatie. Hij was jurist van opleiding, maar was een politiek dier in hart en nieren. Hij had een enorme actieradius en was steeds op de hoogte van de laatste politieke evoluties en beslissingen.

Onder het voorzitterschap van Paul voerde de Liga, samen met het toenmalige Centrum voor Gelijkheid van Kansen, een procedure tegen de vzw's achter het Vlaams Blok. Dat leidde in april 2004 tot een veroordeling wegens inbreuken op de antiracismewet en zorgde er voor dat de partij van naam veranderde.

Maar ook na zijn voorzitterschap bleef Paul zich inzetten voor mensenrechten. Als redacteur en op een bepaald moment zelfs hoofdredacteur van het Tijdschrift voor Mensenrechten, maar ook als lid van het bestuursorgaan van de Liga of de ligaraad. Wat er ook georganiseerd werd: een betoging, een workshop, een brainstorm of een vergadering ... Paul was er altijd. Niets kon hem weerhouden van zijn deelname aan de vergaderingen. Zelfs toen de coronamaatregelen

ons verplichtten over te schakelen naar digitale vergaderingen en die nieuwe technologie niet meer zo evident was voor Paul slaagde hij er toch in – waarschijnlijk met de hulp van zijn lieve kleindochter Aurélie – om de vergaderingen te volgen. Ook de verhuis van onze kantoren naar Brussel belette Paul niet om trouw op post te blijven.

Paul was onvermoeibaar en ondanks zijn hoge leeftijd bleef hij zich inzetten voor de strijd voor gelijke rechten voor iedereen.

De aanwezigheid van Paul op vergaderingen bleef nooit onopgemerkt. Paul was geen pleaser. Wat anderen van hem dachten deerde hem niet, of hij deed toch minstens alsof. Paul had een visie en een missie en niets of niemand hield hem daarvan af. Paul was een doorzetter, een doorbijter en bij momenten een doordrammer. Vaak tot spijt van menig voorzitter van de vergaderingen waaraan Paul deelnam.

Zo is het goedkeuren van het verslag van de vorige vergadering doorgaans voor iedereen een formaliteit. Edoch, dat was het niet voor Paul. Want in tegenstelling tot de meeste aanwezigen had Paul wel het verslag aandachtig gelezen en vond hij er niet exact in terug wat was besproken geweest. Paul had altijd gelijk en het verslag werd aangepast.

Eens die kaap genomen volgde dan doorgaans een tweede formaliteit: het goedkeuren van de agenda van de vergadering zelf. Maar ook hier maakte Paul een volwaardig agendapunt van. Een hele maand lang had hij grondig de kranten en tijdschriften doorgenomen, zowel de Vlaamse als de Franstalige, had hij parlementaire debatten gevolgd, wetsontwerpen of -voorstellen gelezen en stelde hij voor om één of meerdere punten toe te voegen aan de agenda. Zoals altijd waren

die toevoegingen meer dan terecht en werd de agenda aangepast.

Maar ook de rest van de vergadering bleef Paul zich roeren. Niets werd door hem voetstoots aangenomen. Onvermoeibaar bleef Paul hameren op dezelfde nagels tot hij bereikte wat hij wou.

Onze vergaderingen zullen nooit meer dezelfde zijn. We zijn die immer aanwezige kritische deelnemer – ook voor onze eigen werking – voor altijd kwijt. En dat is een ontzettend gemis.

De Liga is Paul zeer dankbaar voor al het engagement, voor al het werk dat is verzet, voor al die uren die hij besteed heeft aan de strijd om mensenrechten toegankelijk te maken voor iedereen, maar vooral voor de minst bedeeden onder ons. We zullen zijn werk verder zetten, het zal nodig zijn. Want mensenrechten staan onder druk, een eenvoudige lezing van het nieuwe regeerakkoord volstaat om te beseffen hoe veel werk er is.

Paul heeft ons geleerd dat we samen een verschil kunnen maken. Hij heeft ons geleerd dat de weg naar verandering soms lang, moeilijk en lastig is, maar dat volharding loont.

We geven de strijd niet op, dat zijn we Paul verschuldigd. Laten we samen blijven strijden voor een betere toekomst, geïnspireerd door zijn voorbeeld.

Kati Verstrepen

Prenatale ondertoezichtstelling: kan de bescherming van het ongeboren kind dwang tijdens de zwangerschap rechtvaardigen?

Charlotte Termonia De Mulder¹

Het Vlaamse Regeerakkoord 2024-2029 vermeldt in het kader van jeugdhulp dat “*ondertoezichtstelling van het ongeboren kind (of zwangere vrouw)*” via gerechtelijke weg moet kunnen worden toegepast “*als er gevaar is voor het kind*”.² De verwijzing naar de ondertoezichtstelling van het ongeboren kind ligt in lijn met het regeerakkoord van 2019-2024.³ Dit vermeldt de ontwikkeling van “*een aanklappend zorgbeleid ten aanzien van zwangere vrouwen en moeders met een verslavingsproblematiek*” door te werken met een “*systeem van ondertoezichtstelling*”. De afgelopen regeerperiode kwamen dan ook verschillende (politieke) voorstellen tot stand om ingrijpen door de jeugdrechter tijdens de zwangerschap mogelijk te maken ter bescherming van het ongeboren kind. Dit gebeurde eerst op federaal niveau met een wetsvoorstel van Van Peel en Crombez tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek met het oog op prenatale rechtsbescherming.⁴ Dit voorstel

kreeg een negatief advies van de Raad van State. Vervolgens werden op Vlaams niveau twee conceptnota's voor nieuwe regelgeving opgesteld⁵ en werd door Rousseau e.a. een voorstel ingediend tot wijziging van het Decreet Integrale Jeugdhulp.⁶ Dit voorstel werd verworpen in de Commissie voor Welzijn, Volksgezondheid, Gezin en Armoedebestrijding.

De ondertoezichtstelling ligt nu opnieuw op tafel⁷ en wordt opgevat als vorm van aanklappende gezinshulpverlening, opgelegd door de rechter. Concreet verwijst het regeerakkoord naar snelle en gepaste hulpverlening voor zwangere personen met een middelenverslaving, thuisbegeleiding door integrale jeugdhulp en waar mogelijk een snellere uithuisplaatsing. Middelengebruik tijdens de zwangerschap lijkt hierbij de voornaamste bezorgdheid van de regering. Andere situaties die mogelijk een gevaar opleveren voor het ongeboren kind worden echter niet uitgesloten. Te denken valt o.m. aan

1 Mandaatassistent personen- en familierecht, Faculteit Rechten, UAntwerpen. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9322-9362>.

2 Regeerakkoord 2024-2029, p. 121.

3 Regeerakkoord 2019-2024, p. 73.

4 KAMER 2019-2020, 13 januari 2020, nr. 55-1029/1.

5 Conceptnota van Parys e.a. over de ondertoezichtstelling van het ongeboren kind van een zwangere vrouw met een verslavingsproblematiek als nieuwe jeugdhulpmaatregel, VLAAMS PARLEMENT 2020-2021, 23 februari 2021, nr. 651/1; Conceptnota van K. Schryvers e.a. over het uitbouwen van een beleid voor de bescherming van het ongeboren kind bij een verontrustende zwangerschap, VLAAMS PARLEMENT 2020-2021, 15 maart 2021, nr. 688/1 (hierna conceptnota Schryvers).

6 VLAAMS PARLEMENT 2021-2022, 5 oktober 2021, nr. 943/1 (hierna voorstel Rousseau 2021).

7 In de huidige regeerperiode werd door Schryvers en Vandeuren reeds een voorstel van decreet ingediend: voorstel van decreet tot wijziging van het decreet van 12 juli 2013 betreffende de integrale jeugdhulp, wat jeugdhulpverlening aan het ongeboren kind en de aanstaande ouders betreft, VLAAMS PARLEMENT 2024-2025, 27 februari 2025, nr. 232/1 (hierna voorstel Schryvers). Een dag later werd ook door Rousseau e.a. opnieuw een voorstel van decreet tot wijziging van het decreet integrale jeugdhulp ingediend: VLAAMS PARLEMENT 2024-2025, 28 februari 2025, nr. 239/1. De tekst van dit laatste voorstel was op 19 maart 2025 nog niet beschikbaar.

psychische of psychiatrische problemen bij de aanstaande ouders en (intra familiaal) geweld.⁸

Een prenatale gerechtelijke ondertoezichtstelling staat op gespannen voet met de rechten van de aanstaande ouders, vooral die van de zwangere persoon. Gerechtelijke jeugdhulpmaatregelen leiden steeds tot een inmenging in het recht op eerbiediging van het privé-, gezins- en familieleven (artikel 8 EVRM) van de ouders en dit zowel vóór als na de geboorte. De jeugdrechter kan deze maatregelen naar huidig recht daarom enkel opleggen wanneer vrijwillige jeugdhulpverlening niet mogelijk is en gerechtelijke tussenkomst noodzakelijk is (artikel 47 Decreet Integrale Jeugdhulp). Deze voorwaarden moeten in ieder geval ook gelden bij gerechtelijke jeugdhulpverlening vóór de geboorte. Prenatale gerechtelijke jeugdhulpverlening leidt daarnaast tot een aantal bijkomende mensenrechtelijke problemen die ik in deze bijdrage bespreek.

Uitbreiding Decreet Integrale Jeugdhulp

De idee van een ‘ondertoezichtstelling van het ongeboren kind’ komt overgewaaid vanuit Nederland. Anders dan sommigen doen uitschijnen⁹, is er in Nederland helemaal geen sprake van een *systeem* van ondertoezichtstelling van het ongeboren kind. De ondertoezichtstelling is hier in de wet enkel geregeld als maatregel van toepassing op geboren kinderen.¹⁰ Een deel van de rechtspraak aanvaardt echter prenatale toepassing van de ondertoezichtstelling door te verwijzen naar de zogenaamde ‘nasciturusfictie’ (art. 1.2 Nederlands BW) – dit is de Nederlandse variant van het in België gekende *infans conceptus*

adagium.¹¹ Deze nasciturusfictie houdt in dat “het kind waarvan een vrouw zwanger is [...] als reeds geboren [wordt] aangemerkt, zo dikwijls zijn belang dit vordert”. Het gebrek aan uitdrukkelijke grondslag in Nederland leidt tot onzekerheid en tegenstrijdige toepassingen¹² en is in strijd met de vereiste van duidelijke en voorzienbare wetgeving.¹³

In Vlaanderen wordt een wettelijke grondslag terecht wel nodig geacht, waarbij een uitbreiding wordt voorgesteld van het Decreet Integrale Jeugdhulp naar ongeboren kinderen en aanstaande ouders. De ondertoezichtstelling wordt hierbij best ingebed in het bestaande aanbod van jeugdhulpmaatregelen. Het regeerakkoord 2019-2024 verwees naar een systeem van gezinsvoogden die de (aanstaande) moeders begeleiden en proberen hun levensstijl positief te beïnvloeden. Dit systeem werd verder uitgewerkt in het voorstel van Rousseau van 2021, waarbij de ondertoezichtstelling werd opgevat als nieuwe maatregel, enkel van toepassing op ongeboren kinderen. Dit lijkt mij nodeloos complex.¹⁴ Het Decreet Integrale Jeugdhulp bevat al een aantal gerechtelijke maatregelen die in aanmerking komen voor prenatale toepassing. Ik denk dan aan het verstrekken van een pedagogische richtlijn, de ondertoezichtstelling van de sociale dienst en begeleiding.¹⁵ Hierbij kan binnen de typemodule contextbegeleiding ook het sociaal netwerk van de aanstaande ouders worden betrokken.

8 Zie bv. voorstel Rousseau 2021, p. 14.

9 Zie bv. de tussenkomst van F. Van den Bossche: VLAAMS PARLEMENT 2021-2022, 17 mei 2024, nr. 943/3, p. 11.

10 De ondertoezichtstelling wordt geregeld in artikel 1:255, eerste lid Nederlands BW.

11 Bv. Rb. Utrecht 10 april 2008, LJN BC9962.

12 Hierover Ten Haaf, L. ‘Unborn and future children as new legal subjects: an evaluation of two subject-oriented approaches - the subject of rights and the subject of interests’, *German Law Journal* 2017, 1103-1104.

13 Zie de opmerking van de Raad van State i.v.m. het voornemen om in het Belgisch Burgerlijk Wetboek een gelijkaardige bepaling op te nemen: Adv.RvS van 12 november 2020, nr. 67.057/AG/AV, p. 31.

14 In deze zin de tussenkomst van K. Schryvers: VLAAMS PARLEMENT 2021-2022, 17 mei 2024, nr. 943/3, p. 9 en verder de tussenkomst van T. Ruyters (algemeen directeur free clinic VZW): VLAAMS PARLEMENT 2020-2021, 21 september 2021, nr. 651/2, 11-12.

15 De uitbreiding van deze maatregelen wordt ook voorgesteld in het voorstel Schryvers.

Hulp aan aanstaande ouders en de bescherming van het ongeboren kind

Het regeerakkoord vermeldt dat een ondertoezichtstelling tot doel heeft “om het ongeboren kind en baby’s te beschermen en ouders te helpen”. Dit laatste is opmerkelijk in de context van gerechtelijke, en dus gedwongen jeugdhulpverlening, vooral wanneer de aanstaande ouders alle hulp weigeren. Kan in dit geval toch ‘hulp’ worden opgelegd? Enkele Nederlandse auteurs halen aan dat de zwangere persoon zelf een belang heeft om geen kind te krijgen dat gezondheidsschade opliep door middelengebruik of een onveilig geachte opvoedingssituatie.¹⁶ Dergelijke paternalistische overwegingen vormen een onvoldoende rechtvaardiging voor dwang tijdens de zwangerschap. Op grond van het zelfbeschikkingsrecht kunnen personen immers beslissingen maken over het eigen lichaam en de eigen levensstijl, ook wanneer die beslissingen schadelijk zijn voor de persoon zelf.¹⁷ De bescherming van de aanstaande ouders kan dan ook geen reden zijn om ‘hulp’ op te leggen, wanneer de aanstaande ouders deze hulp weigeren.

Beperking van de rechten van de aanstaande ouders kan wel ter bescherming van de rechten van anderen. Dit ligt voor de hand bij gerechtelijke jeugdhulpmaatregelen na de geboorte: de rechten van de ouders worden beperkt ter bescherming van de rechten van het kind. Dit is anders bij jeugdhulpmaatregelen vóór de geboorte. Voor de overheid geldt geen

verplichting om “het geboren en het ongeboren kind” op dezelfde wijze te behandelen.¹⁸ Het ongeboren kind is immers geen juridische persoon¹⁹ en heeft hierdoor in principe geen rechten.²⁰ Artikel 3 van het Kinderrechtenverdrag, dat voorschrijft dat de belangen van het kind de eerste overweging moeten vormen, speelt hier bijvoorbeeld niet.²¹ Het is dan ook niet mogelijk om de rechten van de aanstaande ouders te beperken ter bescherming van de rechten van het ongeboren kind.

Een beperking van de rechten van aanstaande ouders kan daarentegen wel gerechtvaardigd zijn omwille van het algemeen belang in de bescherming van de gezondheid en de goede zeden. Hieronder valt ook de bescherming van ongeboren menselijk leven²² en van toekomstig geboren kinderen.²³ Zo is het in het algemeen belang om te voorkomen dat kinderen bij de geboorte (ernstige) gezondheidsschade oplopen door middelengebruik tijdens de zwangerschap. Op grond hiervan kan de wetgever het toepassingsgebied van het Decreet Integrale Jeugdhulp uitbreiden naar aanstaande ouders en daarbij de jeugdrechter bevoegd maken om in te grijpen bij verontrustende situaties tijdens de zwangerschap. De voorgenomen uitbreiding van gerechtelijke jeugdhulpverlening is m.a.w. mogelijk, niet ter bescherming van de rechten van het ongeboren kind, maar wel ter bescherming van het algemeen belang.

16 Boonekamp, J., Berghmans, R., Dondorp, W., De Wert, G., ‘Zorg voor verslaafde zwangere vrouwen: rechtvaardiging van drang en dwang’, *Tijdschrift voor psychiatrie* 2012, (257) 260.

17 EHRM 10 juni 2010, nr. 302/02, ‘Jehova’s witnesses of Moscow/Rusland’, § 136.

18 Arbitragehof 19 december 1991, nr. 39/91.

19 De rechtspersoonlijkheid van natuurlijke personen vangt aan bij de levende en levensvatbare geboorte van een mens. Dit wordt afgeleid uit de artikelen 3.13, 4.4 en 4.137 BW en artikel 331bis oud BW; F. Swennen, *Het personen- en familierecht*, Intersentia, 2024, 51.

20 Over art. 22bis Gw: GwH 5 oktober 2011, nr. 146/2011, B.9. Op Europees niveau bestaat hierover, bij gebrek aan Europese consensus, wel discussie: Bv. EHRM 16 december 2010, nr. 25579/05, ‘A, B en C/Ierland’, § 228. Het Hof gaat er wel van uit dat het ongeboren kind niet kan worden beschouwd als “holder[...] of convention rights as such.”; EHRM 8 december 2022, nr. 14889/19, ‘Peřilová/Tjechische Republiek’, § 59.

21 RvS 3 april 2014, nr. 227.035.

22 Ongeboren leven is beschermwaardigheid, niet noodzakelijk als persoon, maar wel als menselijk leven. Zie EHRM 8 juli 2004, nr. 53924/00, ‘Vo/Frankrijk’, § 84.

23 Vgl. met ‘Dickson/VK’ waarin door de Kamer als legitiem doel wordt aanvaard “het welzijn van ieder verwekt kind” en daarmee “het algemeen belang van de samenleving in zijn geheel”. De beslissing werd nadien hervormd door de Grote Kamer (EHRM 4 december 2007, nr. 44362/04, ‘Dickson/VK’, § 42).

Afdwingbaarheid tijdens de zwangerschap

Fysieke dwang en vrijheidsberoving

Dat een beperkte uitbreiding van gerechtelijke jeugdhulpmaatregelen dus niet is uitgesloten, betekent nog niet dat dwanguitvoering van zo'n maatregel mogelijk is wanneer de aanstaande ouders, en vooral de zwangere persoon, hun medewerking weigeren. Dwanguitvoering in het kader van de ondertoezichtstelling komt in het regeerakkoord niet ter sprake. De beleidsnota van minister Gennez vermeldt enkel de opmaak van een plan *“voor tijdens de zwangerschap, bij de geboorte, vlak na de geboorte en voor op de langere termijn”*.²⁴ Wat de gevolgen zouden zijn van niet-naleving van dit plan door de aanstaande ouders is niet duidelijk.

Ook hier verschilt gerechtelijke jeugdhulpverlening na de geboorte sterk van gerechtelijke jeugdhulpverlening vóór de geboorte. Vóór de geboorte is de zwangere persoon fysiek verbonden met het ongeboren kind. Dit leidt ertoe dat iedere vorm van dwang bij de uitvoering van een gerechtelijke jeugdhulpmaatregel ook raakt aan de fysieke en psychische integriteit van de zwangere persoon. De mogelijkheden om een gerechtelijke jeugdhulpmaatregel tijdens de zwangerschap uit te voeren zijn hierdoor beperkt. Het is volgens mij onaanvaardbaar, in het licht van het recht op fysieke integriteit, dat de zwangere persoon fysiek wordt gedwongen om bepaalde door de rechter opgelegde voorwaarden na te leven.²⁵ Ik denk hierbij aan een verbod op middelengebruik tijdens de zwangerschap of de instructie om een medische tussenkomst, zoals een gynaecologisch onderzoek, te ondergaan.

Dit laatste zou ook in strijd zijn met het recht om iedere medische tussenkomst te weigeren (art. 8/1 Wet Patiëntenrechten). Dit recht eindigt zeker niet tijdens de zwangerschap.²⁶ Het Decreet Integrale Jeugdhulp bevat overigens ook geen grondslag voor fysieke dwang bij de uitvoering van maatregelen ten aanzien van de ouders van een geboren kind. De jeugdrechter kan ouders bijvoorbeeld niet onder dwang verplichten om hulpverlening voor zichzelf aan te gaan of om een medische behandeling te ondergaan. De weigering van de ouders om zelf hulp te zoeken of hun levensstijl aan te passen, kan wel leiden tot verdergaande maatregelen, m.n. tot een uithuisplaatsing, om de veiligheid van het kind te garanderen. Dit is vóór de geboorte niet mogelijk (zie ook verderop in deze bijdrage).

Een prenatale jeugdhulpmaatregel op Vlaams niveau, opgelegd door de jeugdrechter, kan ook geen aanleiding geven tot vrijheidsberoving van de zwangere persoon, ook niet bij een ernstige verslaving. Vrijheidsberoving van zwangere personen met een verslaving is enkel²⁷ mogelijk in het kader van een gedwongen opname overeenkomstig de wet van 26 juni 1990 inzake de bescherming opgelegd aan een persoon met een psychiatrische aandoening, wat een federale bevoegdheid is. Het federale regeerakkoord 2025-2029 vermeldt hierover dat deze mogelijkheid consequent in de praktijk zal worden gebracht en gesteund.²⁸ Vereist is allereerst de aanwezigheid van een psychiatrische aandoening – dit kan ook een ernstige verslaving zijn.²⁹ Daarnaast moet sprake zijn van een gevaar voor de eigen gezondheid en veiligheid, dan wel van een ernstige bedreiging voor andermans leven of integriteit (zie art. 2 van voormelde wet). Het ongeboren kind wordt hierbij niet

24 Zie beleidsnota 2024-2029. Welzijn, volksgezondheid, gezin en armoedebestrijding, p. 85.

25 Zie VLAAMS PARLEMENT 2021-2022, 17 mei 2024, nr. 943/3, p. 13.

26 Lemmens, C. 'Levensindebeslissingen en zwangere vrouwen. Recht op zelfbepaling of dwingt de foetus tot naastenliefde?', *T. Gez.* 2010-2011, (303) 307. Ik bespreek dit in: De Mulder, C., 'Behandelingsweigering tijdens zwangerschap en bevalling: geïnformeerde toestemming versus bescherming van ongeboren leven?', *T.Gez.* 2022-2023, 107-126.

27 Aan deze wet komt een exclusief karakter toe (art. 1). Het voorstel in de conceptnota Schryvers (p. 14) om gedwongen opname van zwangere personen in een psychiatrische instelling mogelijk te maken op Vlaams niveau is hiermee in strijd.

28 Federaal regeerakkoord 2025-2029, p. 115. Het akkoord vermeldt dat het gaat om een *nieuwe* mogelijkheid. Dit is niet correct.

29 Zie GwH 12 januari 2023, nr. 6/2023, B.5.

beschouwd als 'een ander'. Een uitbreiding van de voorwaarden om gedwongen opname mogelijk te maken, specifiek voor zwangere personen met een verslavingsproblematiek,³⁰ is m.i. niet aangewezen.³¹

Prenatale beslissing tot uithuisplaatsing

Het regeerakkoord verwijst in het kader van de ondertoezichtstelling naar de snellere uithuisplaatsing van het kind. Ook dit is niet nieuw. Tijdens de vorige regeerperiode lag immers een voorstel op tafel om de jeugdrechter al vóór de geboorte bevoegd te maken om een uithuisplaatsing uit te spreken.³² Deze *prenatale* beslissing tot uithuisplaatsing wordt in het huidige regeerakkoord niet uitdrukkelijk vermeld. Ongeacht het ogenblik waarop de uithuisplaatsing wordt uitgesproken, is de uitvoering hiervan pas mogelijk na de geboorte. Aangezien scheiding van het ongeboren kind en de zwangere persoon niet mogelijk is, leidt een uithuisplaatsing tijdens de zwangerschap tot een vrijheidsberoving van de zwangere persoon. Dit vormt een te verregaande inbreuk op de rechten van deze laatste, o.m. in het licht van artikel 5 EVRM.

Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens stelt strenge voorwaarden voor een uithuisplaatsing onmiddellijk na de geboorte. Zo moeten buitengewoon dwingende redenen voorhanden zijn,³³ waarbij vereist is dat geen enkele andere, minder ingrijpende maatregel in aanmerking komt.³⁴ Een uithuisplaatsing is in principe ook een tijdelijke maatregel, waarbij de overheid de nodige maatregelen moet nemen om hereniging van ouder en kind mogelijk te maken.³⁵ Hieruit volgt dat periodiek de noodzakelijkheid van de

plaatsing moet worden nagegaan in het licht van de verbetering van de gezinstoestand.³⁶ Het is logisch dat deze evaluatie minstens ook plaatsvindt bij de uitvoering van de uithuisplaatsing. Daarbij moet voor ogen worden gehouden dat gedragingen die tijdens de zwangerschap een gevaar inhouden voor het ongeboren kind, en daardoor aanleiding zouden kunnen geven tot een ondertoezichtstelling, niet noodzakelijk van dien aard zijn om ook na de geboorte een uithuisplaatsing te rechtvaardigen. Te denken valt in het bijzonder aan middelengebruik tijdens de zwangerschap. Tijdens de zwangerschap zal het gebruik van alcohol of drugs door de zwangere persoon veel sneller een gevaar opleveren voor de gezondheid van het ongeboren kind dan het geval is bij middelengebruik door de ouders na de geboorte. De jeugdrechter zal de naleving van een verbod op middelengebruik tijdens de zwangerschap dan ook niet kunnen afdwingen door een uithuisplaatsing van het kind onmiddellijk na de geboorte uit te spreken. Een uithuisplaatsing kan m.a.w. nooit gelden als 'sanctie' voor de (aanstaande) ouders wegens het niet-naleven van de voorwaarden van een ondertoezichtstelling.

Conclusie

Hoewel een beperkte uitbreiding van gerechtelijke jeugdhulpverlening naar de periode vóór de geboorte mogelijk is, laat het mensenrechtelijk kader geen ruimte voor verregaande dwang tijdens de zwangerschap. Een ondertoezichtstelling vóór de geboorte moet daarom worden opgevat als een vorm van verplichte opvolging die niet gepaard kan gaan met dwang op de zwangere persoon. Dit betekent concreet dat de jeugdrechter bevoegd wordt om al vóór de geboorte

30 Vgl. met regeerakkoord 2019-2024, p. 73.

31 Ik bespreek dit in De Mulder, C., 'Risicovol ouderschap tijdens de zwangerschap: maatregelen ter bescherming van ongeboren en toekomstige kinderen', *T.Fam.* 2022, 5-20.

32 Voorstel Rousseau 2021, p. 19.

33 EHRM (Grote Kamer) 12 juli 2001, nr. 25702/94, 'K en T/Finland', § 168.

34 EHRM 8 april 2003, nr. 11057/02, 'Haase/Duitsland', § 101.

35 EHRM 16 februari 2016, nr. 72850/14, 'Soares De Melo/Portugal', § 89.

36 G. Maes, 'Jeugd(beschermings)recht in internationaal perspectief: invloeden van het EVRM' in CBR (ed.), *De procesbekwaamheid van minderjarigen*, Intersentia, 2006, (297) 336.

een gerechtelijke jeugdhulpmaatregel uit te spreken. Vervolgens kan de situatie worden opgevolgd en kan er een aanklampende vorm van begeleiding worden georganiseerd. Het welslagen van de gerechtelijke maatregel blijft daarbij steeds afhankelijk van de medewerking van de zwangere persoon (en de andere aanstaande ouder). Ook los van de rechten van de zwangere persoon kunnen trouwens ernstige vraagtekens worden geplaatst bij de meerwaarde van fysieke dwang ter bescherming van het ongeboren kind. Het is niet ondenkbaar dat de immense stress die de zwangere persoon naar alle waarschijnlijkheid ervaart tijdens een dwangbehandeling voor het ongeboren kind ook gezondheidsnadelen teweegbrengt. Ook de praktische uitvoering ligt niet voor de hand. Het valt bijvoorbeeld te verwachten (en ook te hopen) dat weinig artsen bereid zijn om een gynaecologisch onderzoek uit te voeren niettegenstaande het verzet van de patiënt.

Dat een beperkte uitbreiding van gerechtelijke jeugdhulpverlening mogelijk is in het licht van de rechten van de aanstaande ouders, betekent nog niet dat de wetgever er ook goed aan doet zo'n maatregel in het leven te roepen. Vanuit de praktijk wordt de vrees geuit dat (de dreiging van) gerechtelijke tussenkomst tijdens de zwangerschap drempelverhogend kan werken en de zwangere persoon ertoe kan brengen iedere vorm van hulpverlening, met inbegrip van prenatale zorg, te weigeren.³⁷ De maatregel zou op die manier een averechts effect hebben, waardoor de gezondheid van de zwangere persoon en die van het ongeboren kind net meer onder druk komt te staan. Vanuit de praktijk wordt dan ook terecht gehamerd op het belang van vrijwilligheid en vertrouwen, en in het bijzonder op het belang van beschikbaarheid van vrijwillige hulp voor en na de geboorte, eerder dan op de creatie van een nieuwe vorm van gedwongen hulpverlening.³⁸

37 Zie de tussenkomst van T. Ruyters: VLAAMS PARLEMENT 2020-2021, 21 september 2021, nr. 651/2, 12.

38 In deze zin de tussenkomst van F. Saeys met verwijzing naar het advies van het agentschap Opgroeien: VLAAMS PARLEMENT 2021-2022, 17 mei 2024, nr. 943/3, p. 7.

Niet kiezen is ook kiezen. Het *recht* op een gezond leefmilieu en het Vlaams regeerakkoord 2024-2029, een gemiste kans?

Hendrik Schoukens¹

De bescherming van het leefmilieu door mensenrechten geraakte de voorbije jaren in een heuse stroomversnelling. De rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) toonde eerder al aan dat via de ‘omweg’ van het recht op de eerbieding van het privéleven en het recht op leven, mensenrechten een kader kunnen bieden om milieuvervuiling aan te vechten.² In juli 2022 had de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties het recht op een schoon, gezond en duurzaam leefmilieu erkend als een mensenrecht.³ In zijn precedentuitspraak van 9 april 2024 in de Zwitserse klimaatzaak (KlimaSeniorinnen) oordeelde het EHRM nu zelfs dat artikel 8 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) tevens een recht voor burgers omvat op effectieve bescherming door de staat tegen de negatieve effecten van klimaatverandering op hun leven, gezondheid, welzijn en levenskwaliteit.⁴ 2024 was ook het jaar waarin een nieuw Vlaams regeerakkoord het daglicht zag.⁵ Dat akkoord lijkt minder revolutionair, wanneer afgemeten tegen de recente evoluties

inzake de link tussen milieu en mensenrechten. Een haalbaar en betaalbaar milieu- en klimaatbeleid, luidt het devies, met voldoende aandacht voor het feit dat Vlaanderen een dichtbevolkte regio is met heel wat industrie en intensieve landbouw op een kleine oppervlakte. Door niet te kiezen, kiest de Vlaamse regering echter wél. Zelfs het behalen van de EU minimumdoelen inzake milieu- en natuurbescherming wordt moeilijk, zo niet onmogelijk. Dat is ook problematisch vanuit mensenrechtelijk oogpunt, zo argumenteert deze bijdrage.

Rechterlijke druk

De vorige Vlaamse Regering had het niet onder de markt met zijn milieu- en natuurbeleid. Na het stikstofarrest van 21 februari 2021 bleek het Vlaamse stikstofbeleid kaduuk.⁶ Dat beleid ontzag heel wat landbouwbedrijven en was vooral een plan op krediet. De administratieve rechter oordeelde dat de toekomst het heden niet meer kan redden: als de ammoniakuitstoot niet verder daalt, komt Vlaanderen

1 Hendrik Schoukens is professor milieurecht aan de Universiteit Gent. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5163-5730>.

2 Zie hierover: L. Lavrysen, “Greening the European Convention on Human Rights”, in H. Schoukens en F. Bouquellé (eds.), *The Right to a Healthy Environment in and Beyond the Anthropocene*, Cheltenham, 2024, 53-72.

3 United Nations General Assembly Resolution on the Human Right to a Clean, Healthy and Sustainable Environment, A/76/L.75 (28 July 2022).

4 EHRM 9 april 2024, Verein KlimaSeniorinnen Schweiz e.a./Zwitserland; hierna: KlimaSeniorinnen.

5 Vlaamse Regering, *Vlaams Regeerakkoord 2024-2029, Samen werken aan een warm en welvarend Vlaanderen*, 2024, 235p; hierna: Vlaams Regeerakkoord.

6 RvVb 25 februari 2021, nr. RvVb-A-2021-0967, vzw Natuurpunt Limburg en vzw Limburgse Milieukoepel.

zijn beschermingsverplichtingen uit de EU Natuurrichtlijnen niet na.⁷

Nu er echter ook stikstof vrijkomt bij heel wat industriële activiteiten, denk maar aan de INEOS-en van deze wereld, alsook bij verkeer en zelfs bij de bouw van woningen, rees het risico van een totale vergunningsstop. Dat leek een maatschappelijk nachtmerriescenario. Na ettelijke politieke crisissen en een heuse boerenkrijg, raakte op de valgreep nog een stikstofdecreet goedgekeurd in januari 2024.⁸ Eerder had de afdeling Wetgeving van de Raad van State dit decreet al erg kritisch beoordeeld.⁹ Het decreet werd in de loop van 2024 ook aangevochten door zowel landbouw- als natuurverenigingen bij het Grondwettelijk Hof. De ene vond het te strikt en voelde zich teveel gevisieerd (de landbouwers), de andere vond het plan toch te weinig ambitieus: het leek niet te pushen richting een systeemshift maar veel te geloven in technologische oplossingen (de milieubewegingen).¹⁰

Stikstof leek wel het nieuwe klimaat: zowat alle menselijke activiteiten in ons druk bevolkte landje produceren stikstof. Het zogenaamde 'stikstofbad' loopt over door decennialange verwaarlozing, waardoor de kraan nu door de rechter dichtgedraaid wordt.¹¹ De rechter zette zo heel wat druk op de politiek, want die wil nu eenmaal 'rechtszekere' vergunningen aan bedrijven kunnen verlenen. Een gelijkaardige analyse dringt zich op voor het klimaatvraagstuk.

In het zog van de stikstofcrisis werd ook de klimaatcrisis erg tastbaar. Niet zozeer in de rechtbank, maar in de dagdagelijkse realiteit. Na een jarenlange droogte, maakten de 'waterbom' (héél veel regen op heel korte tijd) in de vallei van de Vesder in de zomer van 2021 duidelijk dat het warmer wordende klimaat aanleiding geeft tot grote beleidsuitdagingen. Er stierven toen 41 mensen, duizenden mensen leden zware materiële schade. Het herstel van de vallei is nog steeds niet afgerond.¹² Zo'n waterbom zou in Vlaanderen 8 miljard euro schade veroorzaken en tot 100.000 mensen treffen.¹³ Toch draalde de vorige Vlaamse Regering met het uittekenen van een robuust klimaatbeleid. Dat dralen werd in rechte bestreden. Na in 2021 al een eerste keer op de vingers te zijn getikt door de rechtbank van eerste aanleg te Brussel in de befaamde 'Klimaatzaak', toonde het Hof van Beroep zich fermier.¹⁴ Er volgde nu wel een concreet reductiebevel. In november 2023 oordeelde het Hof dat het nalatige klimaatbeleid van de federale Staat en het Brusselse en Vlaamse Gewest een schending van de mensenrechten en de zorgplicht uitmaakt.¹⁵ Als herstelmaatregel werd een gerechtelijk bevel opgelegd om minimaal 55% broeikasgasemissiereductie te realiseren in 2030. De vorige Vlaamse Regering reageerde kribbig. Het was niet aan de rechter om het ambitieniveau van het Vlaamse klimaatbeleid te bepalen. De toenmalig bevoegde minister Demir vond het arrest een aanfluiting van de scheiding der machten en kondigde plots aan een cassatieberoep aan te tekenen. De ambitie bleef 40%

7 Zie meer uitgebreid: H. Schoukens, "Stikstof, natuurbescherming en de programmatische aanpak stikstof (PAS). Een ongemakkelijke waarheid", *NjW* 2021, 235-251

8 Decr. 26 januari 2024 over de programmatische aanpak stikstof, *BS* 22 februari 2024.

9 Adv. RvS 2 oktober 2023, nr. 74.348/1/V.

10 "Stikstofdecreet: na landbouworganisaties trekken ook milieuverenigingen naar het Grondwettelijk Hof", <https://vilt.be/nl/nieuws/stikstofdecreet-na-landbouworganisaties-trekken-nu-ook-milieuverenigingen-naar-grondwettelijk-hof>.

11 Zie meer uitgebreid: H. Schoukens, "De stikstofcrisis in de Lage Landen: een *accident waiting to happen* zonder *quick fixes*", in H. Schoukens (ed.), *De stikstofcrisis in de Lage Landen nader ontleed: richtlijnen voor een duurzame transitie*, Brugge, die Keure, 2023, 1-49.

12 <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/07/08/tijdslijn/>.

13 "Waterbom over Vlaanderen zou tot 8 miljard euro schade kunnen leiden", <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/02/14/waterbom-over-vlaanderen-zou-tot-8-miljard-schade-kunnen-leiden/#:~:text=%E2%80%9CWanneer%20we%20kijken%20naar%20het,tot%208%2C1%20miljard%20euro>.

14 Rb. Brussel (Fr.) (4e k.) nr. 2015/4585/A, 17 juni 2021.

15 Brussel (2e k. F) nr. 2021/AR/1589, 2022/AR/737, 2022/AR/891, 30 november 2023.

reductie van de broeikasgasemissies tegen 2030 (in vergelijking met 2005).¹⁶

Van klimaat tot PFAS

Met de recente uitspraak van het EHRM in *KlimaSeniorinnen* lijken de inhoudelijke fundamenten van de Klimaatzaak redelijk stevig: een leefbaar klimaat vormt inderdaad een mensenrecht. En los van de concrete cijfers, moet de overheid de nodige doelen en tijdslijnen aannemen, die verankerd moeten worden in nationale wetgeving, om de effectieve implementatie van de reducties van broeikasgasemissies te garanderen.¹⁷ Het EHRM legt sterk de nadruk op het belang van het bepalen van ‘koolstofbudgetten’, die nagaan hoeveel CO₂ de komende jaren nog kan worden uitgestoten om de klimaatverandering beheersbaar te maken.¹⁸ Daarbij gaat het EHRM weliswaar niet zover om een expliciete erkenning van het “recht op een gezond leefmilieu” in het EVRM te lezen¹⁹, maar het verwijst wel expliciet naar de erkenning van dit recht op het niveau van de Verenigde Naties.²⁰

Dat het EHRM zijn robuuste rechtspraak inzake milieukwesties nu ook opentrekt naar klimaatverandering is een belangrijke (r)evolutie, maar mag niet doen vergeten dat haar ‘klassieke’ milieurechtspraak ook blijvende praktische relevantie bezit. Ook in Vlaanderen. Eerder werd al duidelijk dat het Hof onder meer erg sterke nadruk legt op de informatieplicht die rust op de schouders van overheden wanneer zij op de hoogte zijn van ernstige milieuhinder die een impact kan hebben op de gezondheid van hun

inwoners.²¹ Het is allicht ook niet verwonderlijk dat in september 2024 de Vlaamse overheid werd veroordeeld door de rechter omdat het de informatie omtrent de aanwezigheid van PFAS (Poly- en perfluoralkylstoffen) in de omgeving van de 3M-fabriek te Zwijndrecht niet proactief had bekend gemaakt.²² De rechtbank weerhield weliswaar de verwijzingen naar artikel 8 EVRM niet, maar dat motiveerde men door te stellen dat deze procedure was opgestart door milieuverenigingen en niet door getroffen burgers.²³ Toch is deze rechterlijke sanctionering van de Vlaamse aanpak van de in 2021 ontstane PFAS-crisis een nieuwe stap in de beperktere appreciatiemarge van overheden in hun omgang met milieudreigingen.

Dan hebben we het ook nog niet gehad over de recente vernietiging van enkele vergunningen voor bedrijven omdat de waterkwaliteit te slecht is²⁴, of het Nitraatvonnis²⁵. Want al dat vee en die industrie zorgen niet alleen voor teveel stikstof in de lucht, maar ook voor nitraat in het water. De deadline om ons water proper te krijgen, door Europa bepaald op 2027, komt als maar dichterbij. Een nieuwe vergunningsstop lijkt zich aan te kondigen, terwijl Vlaanderen tegen dwangsommen zal aanlopen als het zich niet schikt naar de Europese Nitraatrichtlijn.

Tegen de achtergrond van al dat juridische geweld – critici zullen gewag maken van de ‘juridisering’ van het milieubeleid – rees de vraag hoe de nieuwe Vlaamse Regering zou omspringen met het milieu- en klimaatthema. Eind september zag het nieuwe Vlaams regeerakkoord voor

16 “Minister Zuhail Demir over impact klimaat arrest: “Met absurde eisen krijg je mensen niet mee”, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2023/12/08/zuhail-demuir-de-wereld-vandaag-veka-klimaatzaak-co2/>.

17 *KlimaSeniorinnen*, para. 550.

18 *Ibid.*

19 *Ibid.*, para. 144-158.

20 *Ibid.*, para. 445.

21 Zie bijvoorbeeld: EHRM 27 januari 2009, *Tătar/Roemenië*; EHRM 24 januari 2019, *Cordella e.a./Italië*.

22 Rb. Brussel (NL) (4e k.) nr. 2021/22/235/A, 21 september 2024.

23 *Ibid.*

24 Zie bv. RvVb 22 augustus 2024, nr. RvVb-A-2324-0984, vzw Natuurpunt.

25 Rb. Brussel (NL.), 21 juni 2023.

2024-2029 het daglicht. Het kreeg de gevleugelde titel mee “Samen werken aan een warm en welvarend Vlaanderen”.²⁶ Het woord klimaat komt niet minder dan 192 keer voor in de tekst van om en bij de 240 pagina's.²⁷

Louter een cijferfetisj?

Klimaat dus. De onderhandelaars hebben de kop niet in het zand gestoken, zo lijkt het wel. Het regeerakkoord onderschrijft ook de internationale en EU-klimaatafspraken, die tot doel hebben de opwarming van de aarde ruim onder de 2 graden Celsius te houden.²⁸ Vlaanderen mag dus duidelijk ook niet te warm worden. Want een warmer klimaat zorgt voor hevigere neerslag, met alle gevolgen van dien, terwijl ook langdurige droogteperiodes niet langer onbekend terrein zijn. Toch schuilt er een duidelijk addertje onder het gras. Europa legt ons land expliciet op om tegen 2030 een vermindering van 47% van onze broeikasuitstoot te behalen, terwijl het arrest in de Klimaatzaak de lat zelfs nog hoger lijkt te leggen (55% reductie). De Vlaamse Regering lijkt echter vooral het principe van ‘no goldplating’²⁹ te huldigen. Om de Vlaamse industrie niet node-loos te benadelen, gaan we niet meer doen dan de Europese minimumnormen. Maar Vlaanderen lijkt de lat inzake klimaat nog lager te leggen dan Europa (40%). En uit de recente rapporten blijkt zelfs dat we die eigen doelstelling allicht niet gaan halen.

Dat de Vlaamse Regering alsnog de deur open laat voor een reductie van 47%, “als blijkt dat we die 40% kunnen halen”, zou kunnen wijzen op ‘windowdressing’. Zelfs die 40% voor de

zogenaamde niet-ETS³⁰ (emissiehandel)-sectoren, zoals transport, verwarming en gebouwen, halen, wordt uiterst moeilijk. Ter referentie: tussen 2005 en 2022 daalde de uitstoot van broeikasgassen in de niet-ETS-sectoren met 17%.³¹

Soms wordt opgeworpen dat de hangende klimaatprocedures vooral neerkomen op ‘cijferfetisjisme’. Die enkele procentpunten maken geen wezenlijk verschil. Ook in de uitspraak in *Klimaseniorinnen* legt het EHRM logischerwijs géén expliciete reductiedoelen op (aan Zwitserland). Toch volgt uit het arrest dat overheden hun beleid dienen te richten op het overkoepelende doel van de klimaatneutraliteit (tegen 2050), met duidelijke tussentijdse doelen. Door de doelen verder af te zwakken in Vlaanderen, zullen er de komende jaren dus meer broeikasgassen worden uitgestoten. Dat vreet aan het Vlaamse koolstofbudget. Nochtans verwacht het EHRM net dat overheden er alles aan doen om dat koolstofbudget af te stemmen op de vigerende internationale afspraken.³²

Aandacht voor de socio-economische impact van klimaatmaatregelen?

De Vlaamse Regering staat niet enkel op de rem wat betreft de reductiedoelen. Ook de maatregelen die de doelen haalbaar moeten maken worden versoepeld. Zo is duidelijk dat vooral in de sectoren van gebouwen, transport en landbouw, het laaghangend fruit zo ondertussen wel is geplukt. Toch stelt de Vlaamse Regering een versoepeling van de renovatieplicht voorop.³³ Een woning renoveren richting energielabel D blijkt nu voldoende, terwijl de vorige regering

26 Vlaams Regeerakkoord, 1.

27 “Pauzeknop of ambitieus? Vlaams regeerakkoord blaast warm en koud over klimaat”, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2024/10/01/vlaams-regeerakkoord-klimaat/>.

28 Vlaams Regeerakkoord, 45.

29 Dat concept houdt in dat de Vlaamse regering bij de implementatie van de Europese richtlijnen niet ruimer of strenger zijn dan wat voorzien is in EU-recht.

30 “ETS” verwijst naar Emission Trading Scheme, het emissiehandelsstelsel van de EU. Met “niet-ETS” verwijst men naar de sectoren die buiten emissiehandelssysteem van de EU vallen, waaronder huisvesting, vervoer, diensten en landbouw.

31 <https://www.vlaanderen.be/vlaamse-regering/vlaamse-veerkracht/dashboard-vlaamse-veerkracht/duurzame-groei/broeikasgasemissies>.

32 KlimaSeniorinnen, para. 550.

33 Vlaams Regeerakkoord, 48.

nog mikte op label C en B (en zelfs A in 2050). Ook over de uitfasering van de brandstofmotoren blaast het regeerakkoord warm en koud tegelijk. Een afzwakking of uitstel lijkt hier ook mogelijk. De milieuverenigingen reageren hier erg sceptisch op.³⁴ Of speelt hier de klassieke tegenstelling tussen milieu- en socio-economische rechten? Eerder heeft het Grondwettelijk Hof reeds aanvaard dat een verbod op het plaatsen van nieuwe stookolieketels niet strijdig was met het recht op eigendom uit artikel 16 van de Grondwet, waarbij het verwees naar de relatief groot aandeel van stookolie (in vergelijking tot gas) in de broeikasgasemissies maar ook aanstipte dat de Vlaamse decreetgever had gekozen geleidelijke uitfasering (die bestaande installaties bleven immers ongemoeid).³⁵

Wat er ook van zij, er lijkt niet zoveel haast bij het afbouwen van het rijden op fossiele brandstoffen. Bijkomende twijfel over klimaatvriendelijke investeringen bij de burgers kan hiervan het resultaat zijn. Dan hebben we het nog niet gehad over de sector van de landbouw, die de laatste decennia zowat op elke milieudoelstelling, gaande van klimaat over stikstof tot waterkwaliteit, stagneert.³⁶ Ook de lage emissiezones (LEZ's), die in steden als Gent en Antwerpen nochtans voor een merkelijke verbetering van de luchtkwaliteit hebben gezorgd, lijkt de Vlaamse Regering niet meer te lusten. Er komt in elk geval géén verder verstrenging van het maatregelenkader voor LEZ's.³⁷

Niet langer vechten tegen windmolens?

Toch is het niet al kommer en kwel. Er komt zowaar een 'Vlaamse taxshift', die ervoor zou

zorgen dat verwarmen op elektriciteit, met een warmtepomp bijvoorbeeld, meer zou lonen dan de klassieke verwarming op gas. Ook belooft de Vlaamse Regering opnieuw meer te investeren in openbaar vervoer, waardoor de bus (De Lijn) weer populairder zou worden en er minder wagens op de baan zijn. De doelen inzake hernieuwbare energie, waaronder de geïnstalleerde capaciteit voor windmolens, worden ook opgetrokken.³⁸ Al rijst ook hier de vraag of men, op vraag van Europa, in Vlaanderen ook effectief zogenaamde 'versnellingsgebieden' voor windenergie zal durven aanduiden.³⁹ Zones waarin sneller vergunningen voor windmolens mogelijk zijn, worden door EU-wetgeving voorgeschreven. De politieke wil om dit in Vlaanderen te implementeren is vooralsnog beperkt. Ondertussen ligt er een uitspraak voor uit Ierland, waarin een rechtbank met verwijzing naar KlimaSeniorinnen stelt dat visuele bezwaren niet langer prevaleren boven de positieve verplichting voor een verdragsstaat om zijn burgers te beschermen tegen klimaatverandering, wat massale investeringen in hernieuwbare energie vooronderstelt.⁴⁰ Volgt Vlaanderen die redenering in de toekomst? Het lijkt vooralsnog niet het geval.

Dan liggen de verwachtingen van nieuwe ontwikkelingen rond kernenergie, waaronder kleine, modulaire reactoren, hoger.⁴¹ Al rijst de vraag of dit wel volledig binnen de Vlaamse bevoegdheden valt én of dat geloof wel geschraagd wordt door effectieve resultaten. Het is algemeen geweten dat nieuwe investeringen in kernenergie erg duur uitvallen en vaak pas operationeel zijn na meerdere decennia.⁴² Zoveel tijd hebben we niet (meer).

34 "Valse start van de Vlaamse regering: ernst milieu- en klimaatcrises niet erkend", <https://www.bondbeterleefmilieu.be/artikel/valse-start-van-de-vlaamse-regering-ernst-milieu-en-klimaatcrises-niet-erkend>.

35 GwH 10 november 2022, nr. 147/2022.

36 "Vlaanderen zit halweg klimaatdoel voor 2030: uitstoot met een vijfde gedaald", <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2024/03/13/vlaamse-uitstoot-van-broeikasgassen-gedaald/>.

37 Vlaams Regeerakkoord, 80.

38 Ibid, 53.

39 Dit wordt voorzien in de RED III-Richtlijn (Richtlijn 2023/2413).

40 High Court (Ireland), 10 January 2025, Coolgass Wind Farm Limited vs. Bord Pleanala.

41 Vlaams Regeerakkoord, 51.

42 "Nieuwe vertraging en miljarden meerkosten voor Britse kerncentrale", *De Standaard* 24 januari 2024.

Richting een Vlexit uit de EU milieuwetgeving?

Als we de blik van klimaat richting milieu en natuur verplaatsen, thema's die op zich buiten de klassieke scope van artikel 2 en 8 EVRM vallen⁴³, lijkt Vlaanderen vooral veel te verwachten van bijkomende gesprekken met de Europese Commissie om de bestaande EU-milieudoelen bij te stellen in functie van de specifieke kenmerken van Vlaanderen, met (onder meer) het hoge aantal koeien, varkens en fabrieken.⁴⁴ De Vlaamse Regering schernt met mooie woorden omtrent milieu- en natuurbeleid, maar als puntje bij paaltje komt wil het vooral in dialoog gaan met de Europese Commissie om de minimumdoelen nog verder naar beneden bij te stellen.⁴⁵ De Vlaamse milieuregels zijn te streng, zo luidt de gedachte. Dat schaadt onze industrie. Er moet sprake zijn van een *'level playing field'*. Hoe dit echter te verzoenen met al die recente veroordelingen van Vlaanderen voor zijn laks milieubeleid in de hoger vernoemde klimaat-, nitraat- en waterarresten? Men lijkt wel op zoek naar de kwadratuur van de cirkel. Nochtans is duidelijk dat minder vee cruciaal is om onze milieu-, klimaat- en waterdoelen te halen.⁴⁶ Vlaanderen stuurt in zekere zin aan op een Vlexit uit de EU milieuwetgeving, zonder dat met zoveel woorden te benoemen.⁴⁷ Dat bleek eerder ook al in het Vlaamse verzet tegen de EU Natuurherstelwet. Die raakte ondanks de tegenkanting van heel wat lidstaten, alsnog op de valreep goedgekeurd in juni 2024.⁴⁸ Maar ook op dat punt is het Vlaamse ambitieniveau beperkt.

Men verwacht vooral veel van de gemeenten inzake bosuitbreiding.⁴⁹ Of die daarvan een prioriteit zullen maken, lijkt verre van zeker.

Ook positief is dat de Vlaamse Regering verder wil inzetten op de sanering van de historische PFAS-vervuiling. Al blijft het nog koffiedik kijken hoe Vlaanderen ervoor zal zorgen dat de vervuiler uiteindelijk ook betaalt. Zal 3M, en in zijn zog de andere PFAS-vervuilers, uiteindelijk opdraaien voor de door hun veroorzaakte vervuiling? Hoe strikt zal de normering worden inzake het omgaan met door PFAS-vervuilde gronden? Het tijdelijke handelingskader voor PFAS lijkt alvast aan een zijden draadje te hangen, na een negatief auditoraatsverslag. De auditeur vindt de normering te soepel.⁵⁰

Bouwshift vs eigendomsrecht?

Inzake open ruimte ademt het Vlaams regeerakkoord meer ambitie uit. Men wil verder werken aan de "bouwshift". Minder open ruimte aansnijden, meer wonen in dorpen en steden. Dat is lovenswaardig: in een versnipperde regio als Vlaanderen is de bescherming van de resterende open ruimte erg zinvol. Het ruimtebeslag zou tegen 2040 naar 0 hectare per dag moeten dalen. Men wil ook de ruime vergoedingsregels uit het Instrumentendecreet, voor eigenaars wiens bouwrechten beperkt worden, gaan herbekijken.⁵¹ De huidige regeling maakt de bouwshift de facto immers onbetaalbaar.⁵² Opmerkelijk genoeg werden die regels in een recent arrest van het Grondwettelijk Hof nochtans in overeenstemming

43 EHRM 22 mei 2023, Kyrtatos/Griekenland, para. 52-53.

44 Vlaams Regeerakkoord, 47.

45 Ibid.

46 "Vlaamse experts willen Vlaamse veestapel drastisch verminderen om uitstoot te beperken", <https://www.demorgen.be/nieuws/klimaatexperts-willen-vlaamse-veestapel-drastisch-verminderen-om-uitstoot-te-beperken-be917cbb/>.

47 Zie bv. ook inzake nitraat en de waterkwaliteit: Vlaams Regeerakkoord, 75.

48 Verordening (EU) 2024/1991 van het Europees Parlement en de Raad van 24 juni 2024 inzake natuurherstel en tot wijziging van Verordening (EU) 2022/869, PB L, 2024/1991, 29.7.2024.

49 Vlaams Regeerakkoord, 76.

50 "Auditeur adviseert Vlaamse PFAS-regels te vernietigen", <https://www.tijd.be/politiek-economie/belgie/vlaanderen/auditeur-raad-van-state-adviseert-vlaamse-pfas-regels-te-vernietigen/10583943.html>.

51 Vlaams Regeerakkoord, 70.

52 "Steden en gemeenten over bouwshift: hoge vergoeding voor bouwgrondeigenaren is onbetaalbaar", <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/11/30/bouwshift-vergoedingen-onbetaalbaar-vwsg/>.

verklaard met het recht op een gezond leefmilieu, zoals aanwezig in artikel 23 van de Grondwet.⁵³ Omdat de bouwshift niet volledig vertaald is in bindende wetgeving, zou het optrekken van de vergoedingen alsnog niet strijden met het standstill-beginsel, aldus het Hof.⁵⁴ Bovendien blijkt het eigendomsrecht, als puntje bij paaltje komt, toch finaal de meest fundamentele toetssteen van het toekomstige ruimtelijk beleid.⁵⁵ Gaat de Vlaamse Regering de strijd aan met de redelijk rigide benadering van het eigendomsrecht door het Grondwettelijke Hof?

Op dit punt kan de Vlaamse Regering dus wél het verschil maken. Mits men de bestaande vergoedingsregels effectief naar beneden bijstelt, zou dit het prijskaartje van de bouwshift danig temperen. Op die manier zouden de gemeenten terug meer ambities op dit punt mogen koesteren, zonder zich te verliezen in onbetaalbare planningsavonturen.

Wie ruimtelijke ordening zegt, zegt vergunningen. Zoals al is gebleken doemt het spookbeeld van een vergunningsstop als maar nadrukkelijker op: nieuwe commissies zullen de complexe vergunningsprocedures verder moeten vereenvoudigen voor bedrijven en landbouwers.⁵⁶ Benieuwd of dit ook lukt zonder te knippen in de bestaande inspraak- en transparantierechten, die ook worden gewaarborgd door het Verdrag van Aarhus. Eerdere pogingen om de knip te zetten in inspraakprocedures sneuvelden (grotendeels) op het altaar van het recht op een gezond leefmilieu uit artikel 23 van de Grondwet.⁵⁷

Klimaatadaptatie als mensenrechtelijke verplichting?

Moet er nog water zijn? Na twee jaren met droogte (2021-2022), lijken we de voorbije jaren de keerzijde van de klimaatverandering te ervaren. Overvloedige regen teisterde onze streken sinds 2023. Meer neerslag in een kortere tijd, het is één van de gevolgen van een warmer worden klimaat. In Vlaanderen zijn we voorlopig nog gespaard gebleven van echte “waterbommen”, maar een scenario zoals dat zich in juli 2021 in de Vesdervallei voordeed, kan niet langer worden weggezet als doemdenken.

De zogenaamde “Blue Deal”, die onder de vorige regering werd gelanceerd, probeerde deze logge tanker eindelijk te keren.⁵⁸ Meer investeren in moerassen en het beschermen van overstromingsgebieden bleken plots de code-woorden. Maar koken kost geld. Er wordt nog altijd verder geïnvesteerd in de Blue Deal, maar minder dan in de vorige regering.⁵⁹ Dat terwijl de nood aan meer investeringen onmiskenbaar is. De recente overstromingen in het Denderbekken toonden aan dat Vlaanderen er nog steeds niet in slaagt om een effectief overstromingsbeleid uit te rollen. Oude sluisdeuren, nalatige investeringen en de politieke onwil om bouwen in overstromingsgebied tegen te houden, zijn hieraan debet.⁶⁰

Meer investeren in natte natuur en valleierstel zorgt overigens ook voor een betere bescherming van burgers tegen klimaatschokken. In zijn uitspraak in de *KlimaSeniorinnen*-zaak stipte het EHRM overigens ook aan dat klimaatadaptatie een essentieel onderdeel vormt van de

53 GwH 19 december 2024, arrest nr. 158/2024.

54 Ibid, para. B.26.1 en B.26.2.

55 Ibid, para. B.18.1.

56 Vlaams Regeerakkoord, 82.

57 Zie: GwH 14 maart 2019, arrest nr. 46/2019 (over de inspraakplicht); GwH 11 april 2023, nr. 59/2023 (over de attentieplicht en de relativiteitseis).

58 <https://bluedeal.integraalwaterbeleid.be/>.

59 “Vlaanderen zet rem op strijd tegen overstromingen: fors minder geld voor Blue Deal” <https://www.demorgen.be/nieuws/vlaanderen-zet-rem-op-strijd-tegen-overstromingen-fors-minder-geld-voor-blue-deal-ba5a60c0/>.

60 <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2024/01/02/dender-overstromingsgevaar-stuwen-sluizen/>.

beschermingsplicht die op de overheid rust.⁶¹ Als de Vlaamse Regering hier verder verstek geeft, riskeert ze in toekomstige rechtszaken aansprakelijk te worden gehouden bij klimaatrampen. Mede op basis van argumenten die gestoeld zijn op de artikelen 2 en 8 EVRM.

Verplaatsbare, rechteloze natuur?

Een andere opmerkelijke passage in het Vlaams regeerakkoord betreft het ‘verplaatsen’ van door de EU beschermde natuurgebieden.⁶² Ook dat vormt een variant op de reeds vermelde ‘Vlexit’: waar de beschermde natuur economische activiteiten teveel in de weg staat, moet worden bekeken of die natuurgebieden niet ‘verplaatst’ kunnen worden. Dat houdt in de praktijk in dat hun beschermd statuut wordt opgeheven of de te bereiken natuurdoelen naar beneden worden bijgesteld. Het valt te betwijfelen of het schuiven met Europees beschermde natuurgebieden de toets van het EU-recht kan doorstaan: lidstaten mogen in elk geval géén voordeel trekken uit hun eigen nalatig natuurbeleid.⁶³ Eerder dan natuur te gaan verplaatsen moet men in zo’n gevallen een tandje bijsteken: of de Vlaamse Regering dit ook zo begrepen heeft, valt te betwijfelen.

Terwijl het ‘verplaatsen’ van natuur misschien wel opmerkelijke ‘*newspeak*’ lijkt, valt op dat andere, meer innovatieve benaderingen géén weerklank krijgen in het regeerakkoord. Zo opteren een groeiend aantal landen voor de erkenning van de rechtspersoonlijkheid van de natuur,⁶⁴ zelfs binnen de EU. Een recente uitspraak van het Spaans Grondwettelijk Hof over een wet die rechtspersoonlijkheid verleent aan een lagune, geeft bijvoorbeeld aan dat de erkenning van zo’n intrinsieke rechten van de natuur ook te kaderen

valt binnen het recht op een gezond leefmilieu.⁶⁵ In het Vlaams regeerakkoord geeft men uiteindelijk wel aan dat men de bestaande EU-afspraken inzake natuur- en stikstof wil naleven. Is dit wel mogelijk zonder de intrinsieke bestaansrechten van de natuur te erkennen? Wanneer boeren minder vee mogen houden rond beschermde natuur, erken je dan niet indirect het bestaansrecht van de natuur?⁶⁶

Het is een thema dat buiten de klassieke benadering van het recht op een gezond leefmilieu lijkt te vallen, temeer nu ook het EHRM in zijn *Kyrtatos*-uitspraak uit 2003 expliciet heeft erkend dat mensenrechten niet beschermen tegen schade aan de natuur op zich.⁶⁷ Kan men in tijden van versnelde klimaatverandering nog wel een heldere scheidingslijn trekken tussen schade aan de natuur op zich en schade aan de natuur die ook een aantasting van de levenskwaliteit of zelfs het leven van burgers impliceert? Schade aan de natuur zorgt voor minder koolstofopslag en geeft ook minder ruimte voor water wanneer er zware overstromingen zijn. Wat er ook van zij, het Vlaams regeerakkoord lijkt op dit punt de platgetreden paden niet te willen verlaten.

Glas halfvol of halfleeg?

Het Vlaams regeerakkoord hinkt dus op twee benen. Anno 2025, met een Amerikaanse president die zijn beleid expliciet stoelt op *fake news* omtrent (onder meer) klimaatverandering, is het een verademing te lezen dat de Vlaamse Regering het belang van de strijd tegen klimaatverandering en het biodiversiteitsverlies erkent. Op pagina 79 luidt het zelfs dat “een gezond leefmilieu van onschatbare waarde (...) voor Vlaanderen (is)”. De mooie volzinnen en retoriek

61 KlimaSeniorinnen, para. 552.

62 Vlaams Regeerakkoord, 77.

63 Zie hierover: “Wat we kunnen leren van een Deense wandelende duin”, *De Standaard* 13 december 2024.

64 Voor een overzicht: H. Schoukens, “Het toekennen van rechten aan de natuur: had Darwin dan toch gelijk?”, *TMR* 2020, 124-174.

65 Spaans Grondwettelijk Hof 20 november 2024, nr. 124/2024.

66 Deze redenering werkte ik eerder al uit samen met Yaffa Epstein, zie bv. Y. Epstein en H. Schoukens, “A positivist approach to rights of nature in the European Union”, *Journal of Human Rights and the Environment* 2021, 205-227.

67 EHRM 22 mei 2023, *Kyrtatos*/Griekenland, para. 52-53.

kunnen echter niet verhullen dat er vooral géén heldere keuzes worden gemaakt in dit akkoord. Het bevat zelfs géén expliciete verwijzing naar de internationale erkenning van het recht op een gezond leefmilieu. Men verschuilt zich vaak achter het ‘*no goldplating*’-riedeltje, maar finaal zullen veel van de voorgestelde maatregelen zelfs de EU minimumnormen inzake klimaat- en natuurbeleid niet halen. Ook vanuit mensenrechtelijk perspectief valt op het regeerakkoord wat af te dingen. Nieuwe rechtszaken doemen nu al op aan de horizon, wat de druk zal verhogen om de inspraakrechten verder te beknotten. In 2025 verwachten we alvast uitspraken in een aantal hangende zaken, die handelen over de impact van pesticiden op mens en natuur⁶⁸ alsook de plicht om bedreigde soorten voor uitsterven te behouden.⁶⁹ Die zullen aangeven in welke mate mooie retoriek het haalt van concrete maatregelen. Kan Vlaanderen zonder meer soorten als de wilde hamster laten uitsterven? Moeten er striktere regels komen om burgers te beschermen tegen pesticiden? Hoe lopen de stikstof- en PFAS-saga's af?

Niet kiezen is uiteindelijk ook een keuze. Terwijl op internationaal niveau het mensenrecht op een gezond leefmilieu een opgang maakt, lijkt de Vlaamse Regering toch vooral de kool en de geit te willen sparen. Ja, proper water en meer natuur is wenselijk om ons leefmilieu ‘gezond’ te maken, maar de concurrentiekracht van onze bedrijven evenzeer. De toekomst zal uitwijzen in welke mate het gebrek aan systemische keuzes het leefmilieu en, in zijn zog, de Vlaming, in de toekomst zuur zal opbreken. *“The proof of the pudding is in the eating”*.

68 <https://www.mo.be/nieuws/na-klimaatzaak-doemt-ook-pesticidenzaak-op-voor-vlaamse-regering>.

69 <https://www.vogelbescherming.be/de-vlaamse-overheid-laat-onze-wilde-hamsters-in-de-steek-vogelbescherming-vlaanderen-en-dryade-starten-een-rechtszaak/>.

Eigendom in balans? Een mensenrechtelijke analyse van het klimaat-, landbouw- en omgevingsbeleid in het Vlaamse regeerakkoord

Emma De Clercq¹

Het Vlaamse regeerakkoord deed op het vlak van klimaatbeleid al heel wat stof opwaaien, met name door het gebrek aan ambitie en de beperkte opvolging van de uitspraak van het Hof van Beroep in de Belgische klimaatzaak. Minder aandacht is er echter voor een ander belangrijk aspect: de implicaties van het klimaat-, landbouw- en omgevingsbeleid op private eigendomsrechten. Deze bijdrage richt zich specifiek op de positie van de individuele eigenaar in verhouding tot de overheid en analyseert hoe de beleidsmaatregelen in de domeinen landbouw en omgeving uit het nieuwe regeerakkoord zich verhouden tot dit fundamenteel mensenrecht.

Eigendom als uitdaging en kans voor milieubescherming

De onbegrensde uitoefening van eigendomsrechten kan aanzienlijke schade toebrengen aan het milieu en onze leefomgeving. Activiteiten zoals ontbossing, intensieve landbouw en verstedelijking dragen in belangrijke mate bij aan

de klimaatopwarming en biodiversiteitsverlies.² Deze vormen van grondgebruik zetten enorme druk op natuurlijke grondstoffen en ondermijnen het vermogen van de planeet om weerstand te bieden aan een veranderend klimaat.³

Om ecosystemen, biodiversiteit en het welzijn van zowel huidige als toekomstige generaties te beschermen, zijn doeltreffende maatregelen nodig op lokaal, regionaal en (inter)nationaal niveau. De nieuwe Vlaamse regering erkent dit en streeft ernaar om de Europese natuur-, klimaat- en milieunormen, zoals de recente Europese Natuurherstelwet, na te leven. Op die manier wil men biodiversiteit beschermen, klimaatadaptatie bevorderen en het behoud van natuurlijke grondstoffen veiligstellen, en dat niet enkel ten aanzien van publiek domein, maar ook op private eigendommen.⁴

Tegelijk bieden eigendomsrechten ook kansen: een groot deel van het landoppervlak in Vlaanderen, en wereldwijd, is in privébezit en eigendomsrechten regelen de toegang tot en het gebruik van essentiële, maar kwetsbare

1 Emma De Clercq is doctoraatsonderzoeker aan het Instituut voor Constitutioneel Recht van de KU Leuven en FWO aspirant. Onder promotorschap van Professor Stefan Sottiaux en Professor Dorothy Gruyaert voert ze onderzoek naar de grondwettelijke bescherming van het eigendomsrecht en de verhouding daarvan tot milieubescherming. ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3435-011X>.

2 IPCC, Special Report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems, Summary for policymakers, 2019, <https://www.ipcc.ch/srccl/>, 7-19.

3 Barbiroglio, E., 'Land use puts huge pressure on Earth's resources, here's what needs to change', *Horizon: The EU Research & Innovation Magazine* 2019, <https://projects.research-and-innovation.ec.europa.eu/en/horizon-magazine/land-use-puts-huge-pressure-earths-resources-heres-what-needs-change>.

4 Vlaams regeerakkoord, 63.

natuurlijke grondstoffen.⁵ Als instrument voor duurzaam grondgebruik en natuurbeheer kunnen private eigendommen dus een cruciale rol spelen. Het Vlaamse regeerakkoord erkent dit potentieel, bijvoorbeeld door te willen investeren in LULUCF-initiatieven⁶ en door landbouwgrond te benadrukken als koolstofopslagmiddel.⁷ De veelzijdigheid en het potentieel van eigendomsbeheer worden hiermee onderstreept.

Een evolutie naar afdwingbare duurzaamheidsverplichtingen

De uitoefening van eigendomsrechten in Vlaanderen moet worden afgestemd op de ecologische grenzen van de regio. In dit opzicht markeert het Vlaamse regeerakkoord een verschuiving van vrijblijvende richtlijnen naar een strenger, juridisch afdwingbaar kader. Eigenaars worden steeds vaker verplicht om bij te dragen aan milieubescherming en klimaatmaatregelen, doordat 'harde' juridische verplichtingen ten behoeve van een duurzamere leefomgeving opgelegd worden aan eigenaars.⁸

Zo stelt het Vlaamse regeerakkoord voorop om verder in te zetten op de bouwshift, die gericht is op het efficiënt gebruik van ruimte en het vrijwaren van open gebieden.⁹ Daarnaast werd in januari 2024 het Vlaamse Stikstofdecreet goedgekeurd.¹⁰ Dit decreet heeft als doel milieuschade door vermesting, verdroging en

verzuring (in belangrijke mate veroorzaakt door intensieve landbouw) structureel en planmatig terug te dringen. Tijdens deze legislatuur zal worden ingezet op het behalen van de huidige stikstofreductiedoelstellingen en een volgende programmatische aanpak voor stikstofreductie vanaf 2031.¹¹

Naast negatieve beperkingen van de exploitatievrijheid is er ook een duidelijke trend naar positieve duurzaamheidsplichten voor eigenaars.¹² Een prominente maatregel in dit opzicht is de renovatieplicht, gekoppeld aan een systeem van energielabels en sinds 2023 van kracht voor residentiële woningen en al langer voor niet-residentiële gebouwen.¹³ Het Vlaamse regeerakkoord bevestigt deze renovatieplicht als hoeksteen van het Vlaamse klimaat- en energiebeleid.¹⁴

Op zoek naar een billijk evenwicht

Bovenstaande ontwikkelingen markeren een duidelijke evolutie: eigendomsrechten worden steeds vaker beperkt om milieu- en klimaatdoelen te realiseren, waarbij eigenaars ook actief moeten bijdragen aan verduurzaming. Deze tendens sluit aan bij de positieve milieu- en klimaatverplichtingen die op overheden rusten op grond van de artikelen 2 en 8 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (hierna: EVRM). In recente rechtspraak is het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (hierna: EHRM)

5 Petersen, V.S., 'Climate change and the social function of property: a human flourishing reading of article 1 of Protocol No 1 to the European Convention on Human Rights', *SSRN* 2023, 3.

6 LULUCF staat voor 'landgebruik, veranderingen in landgebruik en bosbouw' en gaat om een doordachte inzet van landgebruik en -beheer om koolstof op te slaan door middel van natuurlijke processen. De Europese LULUCF-verordening legt hiervoor verschillende doelstellingen op aan de lidstaten.

7 Vlaams regeerakkoord, 78.

8 De Winter, S., 'Quasi-onteigening en onteigening in klimaataangelegenheden' in Palmans, R., Verrijdt, W. en Ghysels, J. (eds.), *Klimaatregelen en vergoedingsmodaliteiten*, Boom Juridisch, 2023, (89) 114.

9 Vlaams regeerakkoord 70.

10 Decreet van 26 januari 2024 over de programmatische aanpak stikstof, *BS* 22 februari 2024.

11 Vlaams regeerakkoord 77-78.

12 Zie hierover ook Gruyaert, D., 'The positive obligation to renovate: towards social responsibility for owners?' in M. Habdas, M. e.a. (eds.), *Rethinking expropriation law, IV, Takings for climate justice and resilience*, Eleven, 2024, 301.

13 Besluit van de Vlaamse Regering van 9 juli 2021 tot wijziging van het Energiebesluit van 19 november 2010, *BS* 10 augustus 2021 (niet-residentiële renovatieplicht) en Besluit van de Vlaamse Regering van 8 juli 2022 tot wijziging van het Energiebesluit van 1 juni 1995, 19 november 2010 en 27 november 2015, *BS* 31 augustus 2022 (residentiële renovatieplicht).

14 Zie het wel met enige nuance (zie *infra*); Vlaams regeerakkoord, 47-48.

ontvankelijker geworden voor de negatieve gevolgen van milieu- en klimaatschade voor het recht op (privé)leven.¹⁵ Dit geldt niet alleen voor schade veroorzaakt door de overheid, maar ook voor schade veroorzaakt door particulieren, zoals eigenaars, wat het aannemen van milieuregulering kan vereisen.¹⁶

Tegelijk geniet het eigendomsrecht mensenrechtelijke bescherming, waardoor aan deze beperkingen voorwaarden verbonden zijn. In België wordt het eigendomsrecht beschermd door artikel 16 van de Grondwet, dat garanties biedt bij onteigeningen. Voor beperkingen op het gebruik van eigendom geldt artikel 1 Protocol nr. 1 bij het EVRM (hierna: artikel 1 EAP EVRM).¹⁷ Dit artikel biedt een bredere bescherming en erkent drie vormen van eigendomsaantasting: de verstoring van het genot van de eigendom; de eigendomsberoving (ontei­gening); en de reglementering van het eigendomsgebruik.¹⁸ Ook positieve (duurzaamheids)verplichtingen worden doorgaans gezien als ‘reglementering van het eigendomsgebruik’.¹⁹

Toch is het eigendomsrecht nooit absoluut geweest. Beperkingen zijn gerechtvaardigd als ze voldoen aan drie voorwaarden: een doel van algemeen belang (1); een wettelijke grondslag (2);

en een billijk evenwicht tussen de vereisten van algemeen belang en het eigendomsrecht (3).²⁰ Milieubescherming wordt door het EHRM erkend als reden van algemeen belang.²¹ Het EHRM biedt lidstaten bovendien een ruime beoordelingsmarge bij gebruiksbeperkingen van het eigendomsrecht, zeker wanneer deze gericht zijn op milieubescherming.²² Het Belgische Grondwettelijk Hof volgt een soortgelijke benadering en benadrukt dat de bescherming van een gezond leefmilieu een belangrijke maatschappelijke zorg is, die niet per se moet onderdoen voor economische imperatieven of zelfs fundamentele rechten, zoals het eigendomsrecht.²³

Of er een billijk evenwicht is, hangt af van verschillende factoren, in het bijzonder de financiële impact van de maatregel en de al dan niet voorziene compensatie. In tegenstelling tot artikel 16 van de Grondwet, dat bij onteigeningen expliciet een recht op schadeloosstelling waarborgt, bevat artikel 1 EAP EVRM geen algemeen recht op compensatie bij gebruiksbeperkingen in het algemeen belang.²⁴ Ook het Grondwettelijk Hof bevestigt, vaak in vaste bewoordingen, dat *“het enkele feit dat de overheid in het algemeen belang beperkingen oplegt aan het eigendomsrecht, niet tot gevolg heeft dat zij tot schadeloosstelling is gehouden.”*²⁵ Niettemin kan compensatie noodzakelijk zijn om een schending van het eigendomsrecht

15 Zie recent nog in EHRM 30 januari 2025, 39742/14, 51567/14 en 74208/14, ‘Cannavacciuolo e.a. t. Italië’, §392 over positieve verplichtingen m.b.t. het recht op leven (art. 2 EVRM) in een zaak over grootschalige milieuvervuiling; en EHRM 9 april 2024, 53600/20, ‘Verein Klimasenioren t. Schweiz t. Zwitserland’, §544 e.v. m.b.t. art. 8 EVRM in klimaataangelegenheden.

16 Braig, K.F., ‘The doctrine of positive obligations as a starting point for climate litigation in Strasbourg: the European Court of Human Rights as a hilfssheriff in combating climate change?’, *Journal of Environmental Law and Litigation* 2020/35, (261) 272-273.

17 Het Grondwettelijk Hof leest artikel 16 GW samen met artikel 1 EAP EVRM. Dit vormt vaste rechtspraak: zie bv. GwH, nr. 32/2024, 21 maart 2024, B.57.2 en GwH, nr. 76/2024, 4 juli 2024, B.22.2.

18 EHRM 23 september 1982, 7151/75 en 7152/75, ‘Sporrong en Lönnroth t. Zweden’, §61.

19 Zie EHRM (Commissie beslissing), 18 januari 1989, nr. 125/86, ‘Denev t. Zweden’ over de positieve verplichting voor landeigenaars om bomen te planten voor milieubeschermingsdoeleinden.

20 Harris, D.J., O’Boyle, M., Bates, E.P. en Buckley, C.M., *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, 2023, 876-878.

21 Zie bv. EHRM 7 juni 2018, 44460/16, O’Sullivan McCarthy Mussel Development Co. Ltd t. Ierland, §108; EHRM 26 november 2019, 64863/13, Yasar t. Roemenië, §59.

22 EHRM 20 maart 2008, 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 en 15343/02, ‘Budayeva en Anderen t. Rusland’, §128; meer algemeen erkent het EHRM dat staten beschikken over een ruime beoordelingsvrijheid bij het inperken van eigendomsrechten in het algemeen sociaal- economisch belang (EHRM 21 februari 1986, 8793/79, ‘James en Anderen t. Verenigd Koninkrijk’).

23 Zie bv. GwH 4 februari 2021, nr. 19/2021, B.32.3.

24 EHRM 30 augustus 2007, 44302/02, ‘JA Pye (Oxford) Ltd en JA Pye (Oxford) Land Ltd t. Verenigd Koninkrijk’, §79; EHRM 29 maart 2010, 34044/02, ‘Depalle t. Frankrijk’, §91. Een voorbeeld van een zaak waarin het Hof oordeelde dat er een billijk evenwicht bestond zonder de eis van compensatie, is te vinden in EHRM 44 november 2009, 16072/06 en 27809/08, ‘Friends e.a. t. Verenigd Koninkrijk’, §57.

25 Zie bv. GwH 4 februari 2021, nr. 19/2021, B.33.2 en GwH 7 oktober 2021, nr. 130/2021, B.19.5.

te voorkomen, indien de opgelegde last niet in verhouding staat tot de nagestreefde (milieu)doelstelling (cf. de derde voorwaarde hierboven).²⁶ In de praktijk hanteert het Grondwettelijk Hof het beginsel van gelijkheid van burgers voor openbare lasten als onderdeel van de proportionaliteitstoets om te bepalen of de last voor de eigenaar in verhouding staat tot het doel van algemeen belang.²⁷ Het EHRM gaat enigszins vergelijkbaar na of er sprake is van een “*excessive shared social and financial burden*” voor een bepaalde groep individuen.²⁸ Het belang van compensatie voor de financiële impact wordt ook duidelijk in de flankerende maatregelen uit het Stikstofdecreet²⁹, de verhoogde planschadevergoeding³⁰ en de ondersteuning die geboden wordt voor de renovatieplicht³¹. Rekening houdend met de vereiste van een billijk evenwicht moet de hoogte van de compensatie het eigendomsrecht voldoende beschermen, maar ook het nastreven van een effectief milieubeleid niet onmogelijk maken.

Terughoudendheid in de beleidsplannen

De vraag in hoeverre eigendom onderworpen kan zijn aan overheidsregulering in het algemeen belang, blijft een bron van discussie. In dichtbevolkte gebieden, zoals Vlaanderen, waar de druk op grond als schaars goed toeneemt ingevolge mondiale uitdagingen zoals biodiversiteitsverlies, klimaatverandering en bevolkingsgroei, wordt deze spanning steeds intenser. Des te meer wanneer ook wordt stilgestaan bij de rol van

eigenaars in de economie en bij de betaalbaarheid van dergelijke overheidsmaatregelen. Dit vertaalt zich in toenemende juridische geschillen tussen eigenaars en de overheid rond de geldigheid van milieu- en klimaatregelgeving. Het toetsen van milieuwetgeving aan het grondwettelijk beschermde eigendomsrecht vormt dan ook één van de belangrijkste manieren waarop het Belgische Grondwettelijk Hof milieuzaken behandelt.³²

Tegen deze achtergrond bestaat er aanzienlijke onzekerheid over de reikwijdte van eigendomsbescherming in het kader van milieumaatregelen. Een duidelijk kader om deze spanningen te overbruggen ontbreekt, wat wetenschappers, rechters en beleidsmakers voor een grote uitdaging stelt.³³ De inzet is hoog, aangezien de oplossing van deze vragen bepalend zal zijn voor de levenskwaliteit van huidige en toekomstige generaties.

Ook in het Vlaamse regeerakkoord is deze worsteling zichtbaar. Zo werd de renovatieplicht voor residentiële gebouwen in Vlaanderen versoepeld: een woning naar energielabel D brengen zal voldoende zijn, terwijl onder de vorige regeling sprake was van een geleidelijke verstrenging naar labels C en B, tot zelfs het performante A tegen 2050.³⁴ De geplande maatregelen om de energie-efficiëntie van gebouwen te verbeteren, zijn dus minder ambitieus dan eerder voorgesteld. Dit contrasteert met de situatie in Brussel, waar wel nog sprake is van een verstrengingspad en waar niet alleen nieuwe, maar ook bestaande

26 Harris, D.J., O’Boyle, M., Bates, E.P. en Buckley, C.M., *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, 2023, 893.

27 Dit deed het Hof voor het eerst in GwH 19 april 2012, nr. 55/2012, MER 2012/4, 246, noot Van Hoorick, G.

28 Zie bv. EHRM 19 juni 2006, 35014/9, ‘Hutten-Czapska t. Polen’, §205 en 225.

29 De Vlaamse Regering voorziet o.a. in een pakket van stimulerende en compenserende maatregelen voor landbouwers die emissiereducerende maatregelen toepassen (artt. 39 en 40 Stikstofdecreet).

30 Zie *infra*.

31 Zie bv. “Mijn VerbouwPremie” in Vlaanderen en het Brusselse “Renolution-programma”.

32 Lavrysen, L., ‘Conference of the heads of the supreme courts of the Council of the European Union Member States: Environmental cases before the Belgian Constitutional Court’, 2022.

33 Akkermans, B. and Petersen, V.S., ‘Eminent domain, regulatory takings and the right to property’ in X (ed.), *Research handbook on property, law and theory*, Edward Elgar, (326) 348.

34 Vlaams regeerakkoord, 48.

eigenaars verplicht zijn om hun gebouwen naar betere energielabels te brengen.³⁵

Eenzelfde moeilijke evenwichtsoefening doet zich voor bij de uitrol door de Vlaamse Regering van het Instrumentendecreet.³⁶ Bij een recente wetswijziging werd de geïndexeerde aankoopwaarde vervangen door de marktwaarde als bepalend criterium voor de berekening van de planschadevergoeding.³⁷ Sommige experts vrezen dat deze ontwikkeling zal leiden tot aanzienlijke kosten om eigenaars te compenseren voor prijsstijgingen op de woningmarkt, terwijl de overheid al kampt met financiële uitdagingen om de ruimtelijke ordening aan te passen aan een veranderend klimaat.³⁸ Dat zette verschillende milieuverenigingen er dan ook toe aan de planschaderegeling aan te vechten bij het Grondwettelijk Hof. Bij een arrest van 19 december 2024 verwierp het Hof dit beroep door te oordelen dat de gewijzigde regeling geen ongeoorloofde staatssteun, noch een schending van het *standstill*-beginsel uit artikel 23 Grondwet uitmaakt. De omvang van de eigenaarsvergoeding is een beleidskeuze en bepalend voor het draagvlak voor de bouwshift en het vrijwaren van de open ruimte in Vlaanderen, aldus het Hof.³⁹

Tot slot ligt ook het Stikstofdecreet onder vuur. Er zijn momenteel verschillende vernietigingsberoepen hangende, ingesteld door landbouwverenigingen en in belangrijke mate gesteund op een schending van hun

eigendomsrecht.⁴⁰ Ondanks de vooropgestelde uitvoering van het Stikstofdecreet, staan heel wat reductiemaatregelen, zoals de ambtshalve aangepaste vergunning, de regeling voor piekbelasters en de annulering van slapende nutriëntenemissierechten, op de helling. Anderzijds werd een vernietigingsberoep ingesteld door verschillende milieuorganisaties⁴¹, die argumenteren dat de opeenvolgende stikstofakkoorden en -decreten bepaalde maatregelen verzwakken, zoals ook door de Raad van State in haar laatste advies werd opgemerkt.⁴² Deze aanpassingen zijn in belangrijke mate gedreven door de eis van landbouwers om grondgebruik zo veel mogelijk te 'bevrijden' van deze regulerings.⁴³ Het Grondwettelijk Hof zal moeten oordelen of de maatregelen in strijd zijn met het eigendomsrecht, waarbij opnieuw het evenwicht tussen milieudoelen en eigendomsbescherming centraal staat.

Het belang van eigendomsregulering en een flankerend beleid

De toenemende exploitatiebeperkingen en duurzaamheidsverplichtingen voor eigenaars benadrukken de noodzaak om individuele eigendomsrechten in balans te brengen met het algemeen belang.⁴⁴ Tegelijk leidt dit tot spanning en onzekerheid, zoals blijkt uit de versoepeling van de Vlaamse renovatieplicht en de aanhoudende juridische betwistingen rond

35 Ordonnantie van 7 maart 2024 tot wijziging van de ordonnantie van 2 mei 2013 houdende het Brussels Wetboek van Lucht, Klimaat en Energiebeheersing met het oog op de implementatie van de strategie voor de renovatie van de gebouwen, BS 22 maart 2024.

36 Vlaams regeerakkoord, 70.

37 Dit is een vergoeding voor eigenaars van bebouwbare grond in het Vlaamse Gewest, die na een bestemmingswijziging ter vrijwaring van de open ruimte, onbebouwbaar wordt; decreet van 26 mei 2023 betreffende het realisatiegerichte instrumentarium, BS 3 juli 2023.

38 Taskforce Bouwshift, *Eindrapport*, 2021, 14-15; Van Hoorick, G., 'De planschadevergoeding, een hinderpaal voor een duurzame ruimtelijke ordening' in *L'environnement, le droit et le magistrat: mélanges en l'honneur de Benoit Jadot*, Larcier, 2021, 679-691.

39 GwH, nr. 158/2024, 19 december 2024, B.4.7.

40 Zie o.a. beroep tot gedeeltelijke vernietiging van het decreet van het Vlaamse Gewest van 26 januari 2024 « over de programmatische aanpak stikstof », ingesteld door de vzw « Algemeen Boerensyndicaat » en anderen.

41 Beroep tot gedeeltelijke vernietiging van het decreet van het Vlaamse Gewest van 26 januari 2024 « over de programmatische aanpak stikstof », ingesteld door de vzw « Dryade » en anderen.

42 RvS advies 75.177/16 van 22 januari 2024 over de amendementen nrs. 1 tot 10 op een voorstel van decreet 'over de programmatische aanpak stikstof', *Parl.St.* VI.Parl. 2022-23, nrs. 1801/005 en 1801/007, pt. 12.5 en 13.

43 Bocken, B., 'Het Vlaamse Stikstofakkoord: 'milieubescherming' als PASKlare verantwoording voor een beperking op het recht op eigendom?', *Tijd voor Mensenrechten* 2023, <https://tijd.mensenrechten.be/2023/10/25/het-vlaamse-stikstofakkoord-milieubescherming-als-pasklare-verantwoording-voor-een-beperking-op-het-recht-op-eigendom/> (geraadpleegd op 7 januari 2025).

44 Hiller-Marguerat, S., *Private property rights and the environment: our responsibilities to global natural resources*, Springer, 2019, 447.

het Stikstofdecreet. Dat roept voor heel wat auteurs vragen op over de huidige grondwettelijke bescherming van eigendomsrechten.⁴⁵ Is een flexibelere benadering nodig om overheden in staat te stellen ambitieuze klimaat- en biodiversiteitsdoelen te bereiken zonder torenhoge compensatiekosten?

Er schuilen ook risico's in de complexiteit en strengheid van de huidige overheidsregulering van eigendomsrechten. Onvoldoende afstemming tussen beleidsniveaus of misbruik door de overheid kan leiden tot onevenredige lasten voor eigenaars, die het draagvlak voor milieubeleid ondermijnen.⁴⁶ Het Vlaamse regeerakkoord tracht een balans te vinden door de regeldruk te verminderen en te voorzien in steunmaatregelen, zonder het milieubeschermingsniveau te verlagen. Men wil proportionele beleidsmaatregelen nemen die rekening houden met de specifieke Vlaamse context, zoals de hoge bevolkingsdichtheid en industrialiseringsgraad.⁴⁷

Deze ontwikkelingen maken duidelijk dat nuance en maatwerk nodig zijn om eigendom als fundament voor een duurzame toekomst te benutten. Een ondersteunend beleid dat eigenaars niet alleen beperkt, maar hen ook in staat stelt actief bij te dragen aan duurzame transitie, is essentieel. Alleen zo kunnen eigendomsrechten een sleutelrol spelen in een ecologisch, economisch en maatschappelijk rechtvaardige toekomst.

45 Zie bv. Robbie, J. en van der Sijde, E., 'Assembling a sustainable system: exploring the systemic constitutional approach to property in the context of sustainability', *Loyola L. Rev.* 2020/66, 553-616; Stern, S., 'People and penguins: the case for an environmentally conscious property law', *Arizona State L. J.* 2023/55.4, (1395) 1407; Walsh, R., 'Climate action and constitutional property rights: partners or adversaries?', *Dublin University L. J.* 2019, (131) 131-132.

46 Hiller-Marguerat, S., *supra* noot 46, 50-51.

47 Vlaams regeerakkoord, 60 en 63.

De Geschillenkamer van het Vlaams Mensenrechteninstituut als nieuwe spil in het Vlaamse Mensenrechtenlandschap:

in gesprek met Yves Thiery

Thibaut Lesseliers¹

Het TvMR kon praten met dr. Yves Thiery, voorzitter van de recent opgerichte Geschillenkamer bij het Vlaams Mensenrechteninstituut (VMRI). De Geschillenkamer ging van start in maart 2023, onder het voorzitterschap van dr. Sarah Lambrecht. Na een voorbereidingsperiode om alles operationeel te krijgen, kwamen de eerste oordelen van de Geschillenkamer er vanaf 26 juli 2024. In september 2024 nam dr. Thiery de fakkel over als voorzitter. Dr. Thiery kenmerkte zich in onze ontmoeting door zijn warme persoonlijkheid. Zijn begeestering voor de missie van de Geschillenkamer en zijn lof over de expertise en karaktersterkte van zijn collega's waren rode draden doorheen ons gesprek.

TvMR: De Geschillenkamer is deel van het VMRI. Kunt u kort schetsen wat de taak is van de Geschillenkamer binnen het VMRI?

Yves Thiery: Zeker. De Geschillenkamer is een onafhankelijk orgaan binnen het VMRI. De taak van de Geschillenkamer is het beoordelen van discriminatiegeschillen, niet van mensenrechtengeschillen in de brede zin. Die geschillen worden aan de Kamer voorgelegd via het VMRI. Daar wordt eerst een poging tot bemiddeling ondernomen voor binnenkomende

discriminatieklachten. Als deze bemiddeling niet tot resultaat leidt of kan leiden, bijvoorbeeld omdat één van de partijen niet wenst te bemiddelen, dan wordt de klacht overgemaakt aan de Geschillenkamer. Die zal dan beoordelen of er al dan niet sprake is van discriminatie in de zin van het Gelijkekansendecreet of het Decreet evenredige participatie op de arbeidsmarkt (DEPA).

Die eerste stap moet dus wel gebeuren. Je kan niet rechtstreeks naar de Geschillenkamer stappen. Een klacht wordt eerst ingediend bij het VMRI. Enkel als de zaak niet bemiddeld geraakt, komt ze bij de Geschillenkamer. Omdat de Geschillenkamer enkel oordeelt over discriminatie zoals bedoeld in het Gelijkekansendecreet of het DEPA, gaat het ook enkel over vormen

¹ Thibaut Lesseliers is doctoraal onderzoeker in het mensenrechtenrecht verbonden aan de KU Leuven en de UHasselt. ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4126-1085>.

van discriminatie die zich voordoen binnen het domein van de Vlaamse bevoegdheden, met uitzondering van discriminaties op grond van taal.

TvMR: Over die bevoegdheden: het VMRI en de Geschillenkamer komen erbij als de zoveelste mensenrechteninstellingen (naast bijvoorbeeld Unia, het Kinderrechtencommissariaat etc.) in België. Kunt u de bevoegdheden van het VMRI en de Geschillenkamer situeren in dat landschap?

Yves Thiery: Als het gaat over mensenrechten binnen Vlaamse bevoegdheidsdomeinen, dan is het VMRI bevoegd. Het VMRI kan daarvoor aan eerstelijnsbijstand doen, dus mensen hun weg helpen vinden in het juridische landschap als ze een probleem ondervinden, maar ook algemene adviezen geven. Als het VMRI een klacht krijgt over discriminatie dan kan die na bemiddeling voor de Geschillenkamer komen. Discriminatie wordt dan zoals gezegd begrepen in de ruime zin van het Gelijkekansendecreet en het DEPA. Discriminatie omvat dan niet alleen directe of indirecte discriminatie, maar ook het weigeren van redelijke aanpassingen voor personen met een handicap, het geven van opdracht tot discriminatie en vormen van intimidatie. Daarbij waken we ook over de positieve verplichtingen die het discriminatieverbod met zich mee kan brengen. Dat zijn bijvoorbeeld het voorkomen van discriminatie, het aanpakken van discriminatie en het voorkomen van procedurele discriminatie door onzorgvuldig om te gaan met meldingen van discriminatie.

Verder is de bevoegdheidsverdeling binnen het federale landschap van de Belgische staatsstructuur natuurlijk een spannend gegeven. Het zijn de bevoegdheden van de Vlaamse Gemeenschap en het Vlaams Gewest die de 'rechtsmacht' van de Geschillenkamer bepalen. Het aanknopingspunt hierbij is de plaats waar en het domein waarop de vermeende discriminatie plaatsvindt. Veel zaken hebben verschillende aanknopingspunten waarbij je zou kunnen zeggen dat ze zowel federaal als Vlaams zijn. Toch wordt er uitgegaan van

het gegeven dat in beginsel slechts één overheid bevoegd is om een regeling aan te nemen. Wanneer een situatie aanleunt bij verschillende bevoegdheden moet worden nagegaan waar het zwaartepunt ligt. Het is in ieder geval niet zo dat we trachten alles zo ruim mogelijk naar ons toe te trekken. Eventuele discussies hierover kunnen zich ook al voordoen op het niveau van de bemiddeling of de eerstelijnszorg die wordt geboden door het VMRI, dat daarover ook kan afstemmen met Unia, of een andere instelling.

TvMR: Over die procedurele discriminatie: kunt u uitleggen wat de procedurele verplichting om een klacht te behandelen inhoudt?

Yves Thiery: De Geschillenkamer heeft zich hierover al moeten uitspreken. Nu de Geschillenkamer enkel spreekt door haar oordelen, verwijs ik u in de eerste plaats naar de oordelen waar wordt verwezen naar de specifieke verplichtingen die op dat vlak erkend zijn. Een zaak waarin de Geschillenkamer heeft geoordeeld dat de klacht behandeld is geweest in strijd met het Gelijkekansendecreet, ging over iemand die een klacht had ingediend tegen de VDAB over het stopzetten van zijn opleiding tot buschauffeur. De Geschillenkamer vond in die stopzetting zelf geen discriminatie. De Geschillenkamer stelde wel vast dat de klacht in kwestie onvoldoende zorgvuldig door de VDAB behandeld was, meer specifiek op vlak van het onderzoek dat in de behandeling van de discriminatieklacht was gevoerd. De criteria die de Geschillenkamer hanteerde in de beoordeling van het zorgvuldig karakter van de klachtenbehandeling, kunnen dan ook weer in andere zaken bepalend zijn voor de vraag of er sprake is van een procedurele vorm van discriminatie. Dit is een voorbeeld van de manier waarop door te oordelen over individuele zaken, richtsnoeren kunnen worden meegegeven, die kunnen bijdragen aan verdere rechtsontwikkeling binnen het domein van het discriminatierecht.

Het gaat dan bijvoorbeeld over de mate waarin de indiener van de klacht werd gehoord en werd

betrokken bij het onderzoek, of een klacht vertrouwelijk en binnen een redelijke termijn werd behandeld en of er nadien ook wordt teruggekoppeld naar de indiener van de klacht. Hierbij kan ook de omvang en de organisatorische en financiële draagkracht van de verweerder een rol spelen. Toch moeten we voorzichtig zijn met het trekken van algemene conclusies: niet elke organisatie kan op dezelfde manier aan deze verplichting worden gehouden. Dit hangt af van hoe de organisatie handelt en de specifieke feiten van een zaak.

TvMR: De meest besproken oordelen van de Geschillenkamer tot nu toe waren de twee “boerkinizaken”. Daarin werd het verbod op dragen van bedekkende zwemkledij in twee provinciale recreatiedomeinen in strijd bevonden met het non-discriminatiebeginsel. Naar aanleiding daarvan hebben sommige politici kritiek op de Geschillenkamer geuit of haar neutraliteit in vraag gesteld. Hoe kijkt u daar als voorzitter naar?

Yves Thiery: Op zich begrijpen we dat er kritiek is vanuit de maatschappij. Dat onze oordelen gevoelige politieke snaren raken, doet wel niets af aan onze verplichting om de zaak zoals ze wordt voorgelegd, te beoordelen. Wat soms vergeten wordt is dat wij niets anders doen dan het recht toepassen zoals het er is. Het wordt soms afgedaan alsof de Geschillenkamer zelf bepaalde regels uitvaardigt, maar dat is dus niet het geval. Het recht bevat natuurlijk bepaalde containerbegrippen die geïnterpreteerd moeten worden, maar het is wel de decreetgever die zelf de bewuste keuze heeft gemaakt om bepaalde zaken te verbieden. In Vlaanderen is er zelfs voor gekozen meer uitgebreide bescherming tegen discriminatie te bieden dan vanuit de Europese verplichtingen vereist is. Verder heeft de decreetgever ons ook de taak gegeven om dan over die zaken te oordelen om conflicten waar de mensen mee zitten op te lossen. Als mensen in de samenleving daar aanstoot aan nemen, hoeven wij ons daar niet door te laten beïnvloeden. Wij zijn juristen en

passen het recht toe op basis van onze expertise en binnen het mandaat dat ons is gegeven.

TvMR: Minister Theo Francken riep naar aanleiding van deze zaken de betrokken provinciebesturen expliciet op om de oordelen van de Geschillenkamer naast zich neer te leggen. Dat roept de bezorgdheid op in welke mate de oordelen waarin discriminatie wordt vastgesteld ook echt worden nageleefd. De oordelen zijn immers niet juridisch bindend. Heeft u er een zicht op in welke mate de oordelen tot nu toe zijn nageleefd?

Yves Thiery: Eenmaal de Geschillenkamer een oordeel heeft geveld, dan laat zij het dossier verder los en is het aan het VMRI om in gevallen waarin discriminatie is vastgesteld, de oordelen op te volgen en te kijken of die in de praktijk worden nageleefd of niet. De informatie rond de opvolging wordt geregistreerd, en op voorwaarde dat de verweerder uitdrukkelijk toestemming geeft, toegevoegd aan het oordeel. Op die manier kan het publiek nagaan of, en zo ja, welk gevolg er werd gegeven aan het oordeel. Tegelijk schept dit een gelegenheid voor de verwerende partij om te laten zien welke acties zij concreet heeft ondernomen na het oordeel. De publicatie van de oordelen heeft op die manier niet zomaar alleen een afradend, maar ook een stimulerend effect. Maar het klopt dus: de uitspraken zijn niet bindend. Ze behoren wel gezaghebbend te zijn. Dat gezag is iets waaraan moet gebouwd worden, het is niet iets wat we per definitie hebben. Daarom dat we ook ons uiterste best doen om ervoor te zorgen dat onze oordelen goed gemotiveerd zijn en om goed uit te leggen waarom we vinden dat er spraken is van discriminatie. Het is heel erg belangrijk dat partijen goed begrijpen waarom we in een bepaald geval wel of niet spreken van discriminatie. Op die manier proberen we legitimiteit op te bouwen, ook naar de in het ongelijk gestelde partijen toe.

Over de oordelen in de boerkinizaken is voor één van de twee oordelen door vertegenwoordigers van het provinciebestuur in de media gezegd

geweest dat ze niet van plan waren om hun reglement aan te passen. Wat dat oordeel betreft heb ik begrepen dat dit inderdaad het geval zou zijn. Voor het ander oordeel werd enkel verklaard dat het oordeel van de Geschillenkamer niet bindend was, dat men de uitspraak zou bekijken en dat dan zou worden beslist welke maatregelen er zouden genomen worden. Daar is het dus nog geen uitgemaakte zaak dat de navolging uiteindelijk ook echt zal uitblijven. Er kunnen hoe dan ook in de luwte andere zwembaduitbaters zijn die rekening houden met oordelen van de Geschillenkamer en hun praktijken aanpassen. Er zou echter empirisch onderzoek nodig zijn om zo'n ruimere gezagswerking vast te kunnen stellen. Van andere oordelen die de Geschillenkamer heeft gevelde en waarbij discriminatie werd vastgesteld, hebben we er trouwens wel weet van dat ze al zijn nageleefd.

TvMR: Om nog even bij de boerkinizaken te blijven, een meer technisch aspect van een van die zaken was dat de klacht voor het VMRI niet was ingesteld door een persoon die zelf bedekkende zwemkledij wou dragen, maar door iemand die getuige was van het weigeren van toegang aan een derde persoon. De Geschillenkamer heeft geen mandaat om een *actio popularis*, een klacht in het algemeen belang, te behandelen. Zou u kunnen uitleggen waarom dit geen *actio popularis* was?

Yves Thiery: Nu de Geschillenkamer spreekt door haar oordelen moet ik u natuurlijk weer verwijzen naar de tekst van de oordelen (lacht). Als u het oordeel leest dan zal u wel vaststellen dat de vrouw die de klacht had ingediend dit niet deed louter in het algemeen belang, maar dat zij wel degelijk een impact had ervaren van de vastgestelde discriminatie. De indienster van de klacht voerde aan dat zij tijdens haar bezoek aan het domein meermaals zou hebben ervaren dat vrouwen in zogenaamde boerkinis minder gunstig werden behandeld dan haar kinderen, die UV-werende kleding droegen. Ze was er ook getuige van dat moeders omwille van hun lichaamsbedekkende zwemkleding hun kinderen

niet mochten vergezellen in het zwembad, en van achter een afsluiting toezicht op hen moesten proberen te houden. De indienster van de klacht toonde aan dat die situatie, die zij als storend ervoer, haar ongunstig raakte, te meer omdat zij ongewild een privilege zou hebben ervaren. De Geschillenkamer heeft aanvaard dat de indienster van de klacht daarmee voldoende belang heeft aangetoond. Dat geeft trouwens uiting aan de ruim geformuleerde belangvereiste die de decreetgever in het VMRI-decreet heeft ingevoerd. Daaruit kan je echter niet afleiden dat nu iedereen die louter getuige is van discriminatie *ipso facto* voldoende belang aantoonst. Dat zal altijd afhangen van de specifieke eigenheid van een bepaald dossier en de elementen die de partijen zelf naar voren brengen.

TvMR: Er zijn nu 12 gepubliceerde oordelen van de Geschillenkamer [red. het interview is afgenomen 15/01/2025]. Zien jullie een rode draad in de thema's die tot nu toe voor jullie zijn gekomen?

Yves Thiery: Dat is heel divers. Het gaat van toegankelijkheid van containerparken, tot de leeftijd- en geslachtscategorieën in reglementen van sportverenigingen, tot de kosten aangerekend voor assistentiewoningen. In de hangende zaken merken we ook veel klachten op van leerlingen over redelijke aanpassingen of intimidatie op school. Denk bijvoorbeeld aan personen met dyslexie of autisme. Het is erg duidelijk dat er voor al dit soort dossiers nood was aan een laagdrempelige en kosteloze geschilbeslechtende instantie om tot slotoordelen te kunnen komen.

Wij denken overigens heel actief na over hoe we met minderjarigen en jeugd omgaan. We vinden de stem van het kind heel belangrijk. Daarbij bouwen we op de praktijk die ook binnen de hoven en rechtbanken wordt toegepast. Kinderen worden boven een bepaalde leeftijd automatisch betrokken in de procedure in de zin dat zij de mogelijkheid krijgen om een gesprek te hebben met iemand van de Geschillenkamer, om ook hun verhaal te kunnen doen. Dat hebben we onlangs

voor de eerste keer gedaan. Onze mensen worden ook opgeleid om dergelijke gesprekken te kunnen voeren, zodat we goed uitgerust zijn om minderjarigen te horen.

TvMR: Hoe denkt u over de toekomst van de Geschillenkamer? Wat zijn haar sterke punten? Wat zijn werkpunten?

Yves Thiery: De sterkste punten van de Geschillenkamer zijn de deskundigheid en expertise van haar leden. Ik kan als voorzitter alleen maar heel bescheiden kijken hoe goed ik wel niet omringd ben door heel sterke bijzitters en referendarissen en een excellente griffier. Dat zijn allemaal sterk gevormde juristen die ook met hun voeten in de maatschappij staan en zeker geen kamergeleerden zijn.

Daarnaast is een sterk punt de permanente zorg die bij alle leden aanwezig is om laagdrempeligheid te garanderen en in heldere taal te schrijven. Ook de onafhankelijkheid van de leden van de Geschillenkamer, is een sterk punt. Dat zijn professoren, magistraten en academici die bijzonder veel expertise hebben in het discriminatierecht en de mensenrechten, die op geen enkele wijze afhankelijk zijn van deze instelling en in alle objectiviteit kunnen spreken. Die onafhankelijkheid wordt overigens dubbel verzekerd doordat de Geschillenkamer een apart orgaan is binnen het VMRI, dat niet onder het gezag van de directie staat. Ook organiek is die onafhankelijkheid dus verzekerd.

Een blijvend aandachtspunt is om steeds de toegankelijkheid van de procedure te bewaken en permanente zorg te hebben om goed te beantwoorden aan de noden die rechtzoekenden hebben. We proberen daarbij te anticiperen op bepaalde zaken. Een uitdaging ligt bijvoorbeeld in de goede registratie van klachten en oordelen. We zijn nu nog jong en hebben nog niet zo heel veel oordelen. Maar we zullen ooit honderden oordelen hebben en die moeten toegankelijk zijn en blijven. Ze moeten ook vindbaar zijn via kernwoorden en zoektermen. We moeten dus een

manier vinden om rechtzoekenden snel de weg te kunnen doen vinden doorheen de vele meters papier die we bij wijze van spreken zullen produceren en om deze inzichtelijk te maken voor hen. Ook zorgen we voor permanente opleiding van onze leden, niet alleen met betrekking tot het discriminatierecht, maar ook in helder taalgebruik en procedurele aspecten. Ook het goed blijven toelichten van onze werking aan het breder publiek en aan belangenorganisaties zijn prioriteiten.

Daarnaast is het ook een voortdurende uitdaging om als Geschillenkamer te waken over de wapengelijkheid tussen de partijen in een geschil. Dat zijn niet allemaal juristen, en men moet in principe een procedure voor de Kamer zonder advocaat kunnen doorlopen. Dat betekent dat wij er altijd zorg voor dienen te dragen dat alle partijen heel hun verhaal kunnen doen, maar ook dat we dat helpen vertalen naar de juiste juridische vragen en kwalificaties. De zittingen zijn voor ons dan zeer belangrijk in de procedure en een grote meerwaarde. In plaats van klassieke pleidooien, stellen we vragen aan de partijen op basis van een grondig voorbereide zittingsnota. We merken dat het voor mensen toch vaak eenvoudiger is om hun verhaal te vertellen dan neer te schrijven. Ook leggen we elke stap van de procedure uit en bezorgen we aan de partijen sjablonen die ze kunnen gebruiken voor hun standpunten.

Het is ook een uitdaging om rekening te houden met andere moeilijkheden waarmee partijen kampen in de procedure, omwille van een handicap of het spreken van een andere taal, om toegankelijkheid te waarborgen. Hoe we dat praktisch allemaal aanpakken, bijvoorbeeld door een online deelname aan de zitting toe te staan, een tolk ter zitting te hebben, of door de vertaling van bepaalde documenten, zijn zaken waar we actief mee bezig zijn. Onze bezorgdheid daarbij is altijd laagdrempeligheid en toegankelijkheid. Dat geldt overigens ook voor toegankelijk taalgebruik. We proberen af te stappen van archaïsmen en oud juridisch en ingewikkeld jargon. Helder

taalgebruik is heel uniek in onze werking. Er wordt permanent rond gewerkt, gemonitord en opleiding rond gegeven. Een van de manieren waarop die bezorgdheid zich bijvoorbeeld tot nu toe heeft geuit, is in het publiceren van toegankelijke samenvattingen van de oordelen op onze website. In dit alles kruipen tijd en middelen natuurlijk, waar we spaarzaam mee om moeten gaan, maar het getuigt van de prioriteiten van de Geschillenkamer.